

Wijsbegeerte

Inhoudstabel

Hoofdstuk 1: Kennis, Wetenschap en Wijsbegeerte →p3

- 1.1 Wijsbegeerte als wetenschappelijke discipline
- 1.2 Kennis, Wetenschap en de indeling van de wetenschappen
- 1.3 Waarom zoeken wij kennis, inzicht?
- 1.4 Oorspronkelijke vormen van 'kennis' en 'gedragsregels': taboe, magie, wijsheidsspreuken en mythen
- 1.5 de grote wereldgodsdiensten
- 1.6 de wetenschappelijke kennisverwerving
- 1.7 de wijsgerige kennisverwerving
- 1.8 Traditionele indeling van de Wijsbegeerte: (situatie 18^e eeuw)

Hoofdstuk 2: de pijlers van het westerse denken in de oudheid en middeleeuwen →p8

- 2.1 het ontstaan van de wiskunde
 - 2.1.1 het wiskundig bewijs in wording
 - 2.1.2 kenmerken van het Griekse wiskundig bewijs
- 2.2 het ontstaan van de wijsbegeerte
 - 2.2.1 de natuurfilosofen (6^e en 5^e eeuw v.C.)
 - 2.2.2 de sofisten en Socrates (5^e eeuw v.C.)
 - 2.2.3 Plato (428-348 v.C.)
 - 2.2.4 Aristoteles (384-322 v.C.)
- 2.3 Hellenistische en Romeinse filosofie (3^e eeuw v.C. – 5de eeuw v.C.)
- 2.4 het ontstaan van het christendom
 - 2.4.1 algemene karakterisering
 - 2.4.2 historische gegevens
 - 2.4.3 de christelijke leer

Hoofdstuk 3: ontstaan van de natuurwetenschap en van het nieuwe wereldbeeld →p13

- 3.1 wetenschap en wetenschappelijke methode in de oudheid en de middeleeuwen
- 3.2 controle en experimenten in de oudheid en middeleeuwen
- 3.3 het ontstaan van de experimentele methode
 - 3.3.1 hoe is de nieuwe aanpak van de wetenschap er gekomen?
 - 3.3.2 Archimedes
 - 3.3.3 waarom is deze methode slechts in de 17de eeuw ontworpen?
 - 3.3.4 kennistheoretische reflectie op de nieuwe methode
 - 3.3.5 Pseudo-wetenschap
- 3.4 Een nieuwe mentaliteit en een nieuw wereldbeeld

Hoofdstuk 4: Moderne Filosofie →p16

- 4.1 Politieke filosofie
- 4.2 het rationalisme: Descartes, Spinoza en Leibniz
- 4.3 het empirisme : Locke, Berkeley en Hume
- 4.4 de Aufklärung
- 4.5 Immanuel Kant (+ Rousseau)

Hoofdstuk 5:het Duitse Idealisme →p22

- 5.1 voornaamste denkers → niet kennen
- 5.2 Georg Wilhelm Fiedrich Hegel (1770-1831)
 - 5.2.1 algemene karakteristieken van Hegels leer
 - 5.2.2 basisintuïties en methode
 - 5.2.3 geschiedenisfilosofie
 - 5.2.4 opmerkingen

Hoofdstuk 6: 19de-eeuwse filosofie: in de ban van Hegel →p25

- 6.1 de paradox van de Hegelianen
- 6.2 de aanvallen op het hegeliaanse christendom
 - 6.2.1 Ludwig Andreas Feuerbach (1804-1872)
 - 6.2.2 David Friedrich Strauss (1808-1874) en Bruno Bauer (1809-1882)
 - 6.2.3 Søren Kierkegaard (1813-1855)
- 6.3 de aanval op Hegels maatschappijvisie: Karl Marx
 - 6.3.1 leven en werken (Trier 1818, Londen 1883)
 - 6.3.2 algemeen overzicht van de leer
- 6.4 verdere afbraak van de Aufklärungswaarden: het nihilisme

Hoofdstuk 7: de ideologieën →p30

- 7.1 Liberalisme
- 7.2 Conservatisme
- 7.3 Socialisme
- 7.4 Anarchisme
- 7.5 Nationalisme

Hoofdstuk 8: wetenschap en wetenschapsfilosofie in de 19de eeuw →p34

- 8.1 wetenschap
- 8.2 positivisme
- 8.3 relativisme
- 8.4 overgangsfilosofen → niet kennen
- 8.5 vitalisme, Bergson, Driesch
 - 8.5.1 Henri Bergson (1859-1941)
 - 8.5.2 Hans Driesch (1867-1941)
 - 8.5.3 opmerkingen
- 8.6 wetenschap en ethica: Friedrich Nietzsche (1844-1900)
 - 8.6.4 afbraak
 - 8.6.2 de positieve bijdrage
 - 8.6.3 invloed

Hoofdstuk 9: hoofdstromingen van de filosofie in de 20ste eeuw →p39

- 9.1 het logisch empirisme
 - 9.1.1 inleiding
 - 9.1.2 voornaamste invloeden

Hoofdstuk 1: Kennis, Wetenschap en Wijsbegeerte

1.1 Wijsbegeerte als wetenschappelijke discipline:

- meeste wetenschappen: eensgezindheid en consensus (natuurwetensch., menswetensch., cultuurwetensch.) ⇔ geen consensus bij wijsbegeerte
 - elk filosofisch werk = tendentiekus, met persoonlijke opvattingen (neutraal werk bestaat niet)
- besef dat we achter bepaalde inzichten vraagtekens kunnen plaatsen
 - zorgt voor afstand van de dogmatische houding (waarbij argumentatie overbodig zou zijn)
 - kan wel leiden tot relativisme (argumentatie zou onmogelijk zijn, elk zijn visie)
 - relativisme en dogmatisme doen beiden afstand van redelijk denken + rationele argumentatie
 - leidt tot intellectuele aftakeling of vlucht in kunstmatige zekerheden (pseudo-wet, bijgeloof)
 - wijsgerige benadering brengt niet steeds een antwoord, maar elimineert pseudo-waarheden

1.2 Kennis, Wetenschap en de indeling van de wetenschappen:

- kennis = elke voorstelling, denkbeeld of overtuiging waarvan we aannemen dat die met een zekere 'werkelijkheid' overeenkomt → deze overeenkomsten met de werkelijkheid laat ons toe voorspellingen te maken en met succes onze handelingen te plannen
- wetenschap = menselijke bedrijvigheid, gericht op het bereiken v. gesystematiseerde, betrouwbare kennis
 - bedrijvigheid in bepaald gebied waarbij een geheel v. uitspraken, wetten, theorieën betreffende een samenhangend probleemgebied aan volgende eisen beantwoorden:
 - 1) kan worden medegedeeld aan anderen
 - 2) een systematisch karakter heeft
 - 3) er controle op de betrouwbaarheid bestaat
 - ⇔ zoniet is het geen wetenschap, maar kan wel nog steeds een vorm van kennis zijn
 - wetenschap definiëren door het object ervan te omschrijven, de bestudeerde problematiek
- 2 grote groepen: formele/deductieve wetenschappen en ervaringswetenschappen
 - formele, deductieve wetenschappen (logica, wiskunde): bereikt uitspraken, stellingen zonder beroep te doen op de ervaring → beperkt zich tot onderzoek/gebruik v. denkwetten, logische afleidingen, volgens vooraf vastgelegde regels.
 - verschaft ons geen informatie over de werkelijkheid rond ons, maar wel symbolsystemen of vormen die bruikbaar zijn om de werkelijkheid uit te drukken
 - ervaringswetenschappen / empirische of inductieve wetenschappen: onderzoekt hoe de werkelijkheid en de totaliteit van alle dingen in elkaar zit → doet beroep op ervaring en komt tot betrouwbare kennis via gebruik v.d. zintuigen
 - 3 deelgroepen: natuurwetensch., sociale/gedragwetensch. & cultuurwetensch.
 - grens tussen deze drie is moeilijk te trekken: vaak verkeerde, misleidende of onhoudbare termen zoals geesteswetenschappen, exacte wetenschappen, zuivere vs toegepaste wetenschappen, positieve vs speculatieve wetenschappen

1.3 Waarom zoeken wij kennis, inzicht?:

- levende wezens ontwikkelen mechanismen om zichzelf in hun omgeving in stand te houden
 - opdoen en verwerken van informatie uit de buitenwereld (via zenuwstelsel + zintuigen)
 - op basis van deze info passen sommige organismen hun gedrag aan en kunnen zo efficiënter functioneren (voedsel, voorplanten, veiligheid) → mogelijkheid tot leren laat ons toe vroegere ervaringen te gebruiken om ons gedrag te helpen oriënteren
 - we kunnen mentale problemen behandelen en ons de buitenwereld voorstellen, zelfs iets voorzien voordat het gebeurt → de mens kan allerlei voorstellingen met elkaar associëren + door de taal kunnen we associaties onthouden en meedelen aan anderen
 - kennis wordt op non-genetische wijze doorgegeven → cultuur ontstaat

- nadelen van de uitbreiding van het kenvermogen:
 - ook gevaar wordt geassocieerd → symbolen v. gevaar ontstaan waar er geen is → angst
 - behoefte om samenhangend wereldbeeld te vormen omdat al het vreemde angstwekkend is → men tracht orde en structuur aan informatie te geven
→ als het niet lukt bestaat gevaar voor foutieve interpretaties
 - men moet voortdurend handelen en keuzes maken → elke keuze brengt voor- & nadelen mee & kan misstap zijn → vrijheid v. handelen gaat gepaard met gevoel v. onzekerheid
→ angst en onzekerheid zorgt ervoor dat de mens nood heeft aan zingeving en richtsnoeren voor het handelen + behoefte aan praktische kennis (werktuigen) ontstaat

1.4 Oorspronkelijke vormen van 'kennis' en 'gedragsregels': taboe, magie, wijsheidsspreuken en mythen:

- taboe: objecten die men niet mag aanraken en handelingen die men niet mag stellen (wegens onreinheid, associatie met gevaar, handelingen die basisstructuur v.d. maatschappij aantasten)
→ om zich te reinigen v. bedoezeling ontwikkelt men magie = geheel v. stereotiepe handelingen of uitspraken waarmee men bepaalde doeleinden meent te kunnen realiseren, steunend op irrationele wetmatigheden (handelingen = rites, formules = bezweringen)
→ 3 functies van magische riten en formules
 - afweermagie (opotropaeïsche riten): afwenden v. gevaar (gevaar i.v.m. taboeovertreding)
 - productieve magie: om menselijke noden te bevredigen (regendans, liefdesdrank)
 - destructieve magie: om kwaad te berokkenen aan de vijand
 → laatste 2 noemt men ook tovenarij met respectievelijk witte en zwarte magie
- magisch denken = geheel v. opvattingen over de werkelijkheid waarbij aantal wetmatigheden worden verondersteld die men via riten/bezweringen meent te kunnen gebruiken, maar die zich volgens wetensch. inzichten niet voordoen (gekenmerkt door simpel vertrouwen in associaties)
→ karakteristiek voor pre-wetensch. en niet-geïndustrialiseerde maatschappijen → bijgeloof
→ verband taboe en magie: taboes zijn angstwekkend en men schrijft hen macht toe → wie de moed heeft taboe te doorbreken kan macht verwerven (in toverboeken vooral taboeobjecten)
- ook al richten taboe en magie het handelen v.d. mens, het is nog geen moraal
→ eerste vorm v. bewuste moraal, cognitieve reflectie over het handelen, komt tot uiting in wijsheidsspreuken (raadgevingen voor handelen, vooral in geletterde culturen)
- mythe: verhaal dat aan de fantasie ontspruit, waaraan de toehoorders een zeker geloof hechten
→ functies:
 - ordening v.d. wereld of een gedeelte ervan tot een samenhangend geheel
→ zorgt voor reductie van angst voor het chaotische en onbegrijpelijke
 - verklaring voor angstaanjagende fenomenen of pijnlijke; revolterende toestanden (dood)
 - verklaring, rechtvaardiging (legitimering) of consolidatie v. bepaalde individueel menselijke of maatschappelijke situaties
 → duidelijk maken hoe dingen zijn ontstaan: kosmogonische mythen over ontstaan v. wereld
→ mythen hebben vooral een religieus karakter: betrekking op kosmos, God & de mens
→ antwoord op grote problemen of in relatie met godsdienstig ritueel
→ bevorderen groepscohesie en reconstructie v.e. historische gebeurtenis
→ vaak tegenstrijdigheden (2 mythen over 1 fenomeen binnen 1 cultuur = contradictorisch)
→ vooral geloofd omdat ze tot rust brengen, problemen oplossen & angst/onzekerheid ↓
→ volksvertellingen (sprookjes, fabels) vooral verhalend en als fictie beschouwd
→ legenden spreken over fictieve gebeurtenissen met betrekking tot meer historische figuren

1.5 de grote wereldgodsdiensten:

- vanaf 1ste millennium v.C. ontstaan openbaringsgodsdiensten
→ evolueren gaandeweg tot doordachte, gesystematiseerde, wereld- en mensvisies
→ aspecten die in meer of mindere mate aanwezig zijn (niet altijd aanwezig!):
 - Universaliteitsaanspraak: i.p.v. volksgebonden mythes richten de openbaringsgodsdiensten zich in principe tot alle mensen
 - Openbaring: waarheden v.d. godsd. vinden hun oorsprong bij God of de 'hoogste werkelijkheid' → geuit in boeken of door een profeet → 'goddelijke waarheden' ontstaan

- Dogmatisme: basis van geloofswaarheden komt onwrikbaar vast te liggen → dogma's ontstaan en zijn te nemen of te laten → je moet ze aannemen om als lid v.d. godsdienst te worden beschouwd → andere interpretaties zorgen voor het ontstaan van sekten
- Verlossing: standpunt van een droevige conditie op de aard → toetreding biedt mogelijkheid aan zonde en ellende te ontkomen → ook verlossingsgodsd. genoemd
- ontstaan: 3de mill. v.C. : grote rijken ontstaan → complexe staat : taboes & riten volstaan niet om handelen te richten: codices v. rechtsregels ontstaan
 - er worden morele waarden en idealen voorgesteld die de samenleving vredig moeten maken
 - gulden regel: "doe een ander niet aan wat je niet wenst dat jou zou worden aangedaan"
- problemen: gaat in tegen neigingen van egoïsme/agressiviteit zonder dat taboe-angst of rechterlijke sancties die kunnen inperken → nood aan diepere fundering v. dergelijke normen
 - openbaringsgodsdiensten brengen antwoord op de vraag naar het fundament v.e. ethische wereld- & maatschappij-ordening → mythen werden niet langer als betrouwbaar beschouwd
 - nieuwe godsdienst is ook bindmiddel om mensen met uiteenlopende culturen tot een grotere eenheid binnen het rijk te brengen → universaliteitskarakter creëert een gevoel v. eenheid + was stabiliserende factor in het rijk → ruime verspreiding en langdurig succes
 - men zoekt oplossing voor het probleem dat de goeden lijden, en de bozen geluk overkomt waarom leven in gerechtigheid als de wereldorde zelf onrechtvaardig is?

het boek Job: (O.T., 5 of 4de eeuw v.C.) → biedt antwoord op de vraag waarom we lijden, en waarom ongeluk ook de onschuldige, oprechte mensen treft → het is een test van God
 → is eigenlijk een pseudo-vraag → nooit aangetoond dat lijden een reden, zin of doel heeft

- antwoord op 'geluk v.d. bozen': ware geluk is het beoefenen zelf van de deugd + succes van de bozen is slechts schijn → veronderstelt rechtvaardigheid die we niet ervaren!
 - godsdienst lost dit op door een hiernamaals te creëren die het onrecht zal goedmaken (= niet universeel! alleen in gevorderde beschavingen waar het bozen-probleem opduikt)
- nood aan een fundament voor de moraal ontstaat → introductie gerechtelijke organisatie roept het idee op van een analoge rechtvaardige behandeling v.d. morele regels en normen
 - 2 versies ontstaat (9^e-8^e eeuw v.C.): de westerse en de Indische
 - Westerse versie: ontwikkeld door Zarathoestra (Perzië): dualistisch wereldbeeld
 - wereld van het goede versus wereld v.h. kwaad (goed vs boze God)
 - iedereen moet een kant kiezen, en uiteindelijk zal het goede leger winnen
 - wie goede kant koos gaat naar rijk van geluk, de slechte kant naar de poel der verderf
 - maakt de toestand van de wereld begrijpelijk: verklaart oorlog, het "geluk v.d. bozen"...
 - dualisme dringt door in het jodisme en later ook in het christendom en de islam
 - Manicheïsme (10de eeuw v.C.): goede is het geestelijke, het kwade is aards, materieel
 - Indische versie: leer van de zielsverhuizing (in hindoeïsme en boeddhisme)
 - reïncarnatie-idee: ziel blijft na de dood bestaan en wordt herboren in een ander wezen
 - een goed leven geeft aanleiding tot reïncarnatie in een beter leven, een kwaad leven zorgt voor reïncarnatie in een slechter bestaan
 - cyclus eindigt als je Brahmaan bereikt: begeerteloze toestand van het Nirvana
 - beide zijn aan de verbeelding ontsproten en niet voor solide argumentatie vatbaar miljoenen mensen geloven erin, maar dit is geen argument voor de betrouwbaarheid ervan
 - nadelen die de zoektocht naar betrouwbaar inzicht in de weg staan:
 - geloof in de leer is onwrikbaar verbonden met het behoren tot de groep → afvalligheid zorgt voor excommunicatie (uitstoting), abnegatie (eigen mening verloochenen + zich onderwerpen) of hypocrisie (huichelen & indruk v. geloof wekken)
 - geen van allen biedt enige garantie om tot de waarheid te komen
 - afvallige groepen worden als ketteren vervolgd → kan tot godsdienstoorlogen leiden
 - door de dualistische Mazdeïstische visie worden mensen verdeeld in goeden en kwaden terwijl de overgrote massa ergens tussenin zit en extremen zeldzaam zijn (Gauss-curve)
 - drastische scheiding is onrechtvaardig en te kunstmatig
- dogmatisme = geesteshouding waarbij men een aantal opvattingen als onwrikbare waarheid hanteert en deze nooit aan kritiek of controle onderwerpt
dogma = formulering v.e. geloofswaarheid die bindend is (bestaat een institutionele bevestiging van) → wie deze niet aanvaardt is geen lid meer van die geloofsgemeenschap

- voor- en nadelen van toepassing bij alle theorieën waarvan men eist dat ze als geheel onkritisch worden aangenomen op grond v. gezag & als voorwaarde om bij de groep te horen
- ook voordelen: groepsgebondenheid biedt zekerheid en steun
- iedereen moet compromis zoeken tussen 2 extremen (best ergens in het centrum):
 - a) open houding: laat toe zich aan alle omstandigheden aan te passen, maar betekent enorm verlies van tijd en energie
 - b) gesloten houding: men legt alles vast en volgt de regels blindelings → voordeel van reactiesnelheid en grote cohesie, anderzijds kan onaangepastheid aan nieuwe situaties tot catastrofes leiden
 - in de psychologie: open mind vs closed mind → om tot openheid te komen is een bewustwordingsproces nodig waarbij dogmatisme door rationaliteit wordt vervangen
 - politieke filosofie: open society vs closed society: vrije communicatie van ideeën en mogelijkheid tot verandering vs censuur op communicatie en strakke structuur (democratische vs totalitaire regimes)
- sektarische bewegingen: karakteristieken die in meer of mindere mate aanwezig zijn:
 - *inpalming* (mate van levensbepaling door de sekte), *groepsvorming* (mate van sociale controle in de groep), *hiërarchie* (mate v. macht v.d. leidersfiguren), *charismatische leider* (macht van 1 figuur), *afzondering van de wereld* (afwijkingen t.o.v. omgeving en milieu), *uitverkiezing* (statuut van uitverkorenen), *geslotenheid voor informatie* (kritiek van buitenaf), *irrationalisme van geloofsovertuigingen* (in contrast met de buitenwereld), *proselytisme* (mate van nieuwe leden zoeken)
 - hoe meer kenmerken, hoe meer sektarisch, en hoe moeilijker om er los van te komen
 - brainwashing ten koste van de vrijheid en redelijkheid

1.6 de wetenschappelijke kennisverwerving:

- mythen zijn als het ware groepsdromen (Herakleitos 500 v.C.)
 - nood aan universele methode om tot betrouwbare kennis te komen met algemene consensus
- 6de eeuw v.C.: Thales van Milete en zijn navolgers ontwikkelen de wiskundige methode
 - formuleren en bewijzen van eigenschappen van mathematische objecten op een controleerbare manier, en voor het eerst met universele erkenning
 - zorgt voor snelle accumulatie van resultaten, ookal is het slechts een constructie v.d. geest
- Galilei: wou wetten van val en worp onderzoeken (mechanica)
 - is niet mogelijk op intuïtieve wijze door de complexiteit → experimentele methode ontstaat
 - combinatie v. wiskundige methode om modellen te formuleren en (herhaalbare) experimenten om deze modellen te controleren = wetenschappelijke procedure
 - controle niet altijd mogelijk → betrouwbaarheid wordt zo geringer, maar men moet blijven streven om zoveel mogelijk de basiseisen te benaderen + te interpreteren volgens wetten gebaseerd op feiten
- vanaf de 17de eeuw een enorme vooruitgang en accumulatie van resultaten
 - toch nog altijd geen universeel beeld en totale consensus → ethische problemen blijven, vraag over maatschappij-ordening blijft → wat is er gebeurd? wat hebben we al bereikt?
- problemen met de wetenschap:
 - de wetenschap is door dynamische ontwikkeling uiteengevallen in gedetailleerde specialismen → wetenschapper beheerst beperkt terrein: niemand kan geheel ng overzien
 - oorspronkelijk streefdoel (kennis als antwoord op nood aan verklaring) brokkelt af door inkapseling van de wetenschap in organisaties → doeleinden in functie van deze deelsystemen en niet in algemeen belang van de mens
 - ethische en politieke problemen zijn niet opgelost door de wetenschap (geen consensus)
 - universaliteitsideaal is niet bereikt → ook pseudo-wetenschap en religieus fundamentalisme ontstaat
 - men moet de eis tot betrouwbare kennis niet als gevaarlijk verwerpen maar in z'n volle oorspronkelijkheid herstellen

1.7 de wijsgerige kennisverwerving:

- wijsbegeerte ontstaat wanneer men kritisch wordt en de eis van betrouwbaarheid stelt (geen vrede met mythische, magische, dogmatische aanpak) → ontstond vóór wetenschap
- 6^e eeuw v.C.: Griekenland: onderlinge confrontatie zorgt voor afbrokkeling v.h. geloof in mythen
→ overtuiging dat betrouwbaarheid mogelijk is komt boven
→ wiskunde bleek niet te volstaan, en filosofen bedenken verschillende systemen → discussie & controle bleek nodig om methodes te verbeteren → zoektocht naar betrouwbare methodes
→ verschil met wetenschapsmens is dat de filosofen de totaliteit v.d. vragen blijven stellen
→ 3 basisproblemen: zie 1.8 *traditionele indeling van de wijsbegeerte*
- wijsbegeerte streeft naar rationaliteit en rationeel denken → eis om betrouwbare antwoorden te zoeken op alle vragen, maar toch de criteria v.d. wetenschap versoepelen zonder deze eis te laten varen → zo groot mogelijke helderheid en zoveel mogelijk controleren
→ interne contradictie of tegenstrijdigheden met goed gestaafde wetenschap mag niet
→ toch komt betrouwbaarheid enigszins in het gedrang → steeds nood aan verdere kritiek
- Irrationaliteit: bij denkers die ideeën naar voor brengen met interne contradicties, of in strijd met de algemeen aanvaarde wetenschappelijke inzichten (vb: bepaalde pseudo-wetenschap)
- a-rationeel: leerstellingen die niet voor rationele (wetenschappelijke) argumentatie vatbaar zijn, maar evenmin duidelijk in strijd zijn met de logica of de wetenschappelijke gegevens
- rationaliteit: vage definitie door uiteenlopende opvattingen over de aard v. goede argumentatie
→ probleem van mededeelbaarheid (hoe exact moet filosofische taal zijn?)
→ probleem v.d. eenheid en coherentie (zijn sommige contradicties aanvaardbaar of niet?)
→ probleem v.d. empirische verificatie (is empirische controle mogelijk?)
→ hoe hoger men de eisen stelt hoe minder vragen men zal kunnen beantwoorden, maar hoe betrouwbaarder de antwoorden zullen zijn (en vice versa)
→ slechte denkmethodes hebben al tot enorm veel lijden geleid (godsdienstoorlogen,..)
→ beter om strenge eisen te stellen, maar enige speling blijft nuttig

1.8 Traditionele indeling van de Wijsbegeerte: (situatie 18^e eeuw)

- factische of metafysische problemen: de leer over de meest fundamentele vragen en grondslagen van al het zijnde en bestaande → onderdelen:
→ ontologie: algemene beginselen van het zijnde als zijnde (wat is zijn, waarom is er iets,..)
→ bijzondere metafysica: onderzoekt beginselen/grondslagen v.d. voornaamste soorten zijnden
→ rationale kosmologie: (bestudeert de (basis-)structuur v.d. wereld (kosmos)
→ rationale psychologie: algemene leer over de mens (wijsgerige antropologie)
→ rationale theologie: wijsgerige leer over God
- ethisch-politieke (of normatieve) problemen:
→ ethica: bestudeert de normen v.h. handelen en de waarden
→ politiek: bestudeert de vraag hoe de maatschappij moet georganiseerd worden
→ esthetica: is de leer over het schone en de kunst
- kentheoretische/epistemologische problemen: vraag of we betrouwbare kennis kunnen bereiken
→ logica: (Aristoteles) theorie van de geldige redenering
→ kennisleer of epistemologie: bestudeert de vraag wat kennis is, of we geldige kennis kunnen bereiken en hoe dit moet gebeuren (nu: vraag wat wetenschap is: filosofie v.d. wetenschap)
- voor de 17de eeuw werden bijna alle problemen benaderd in de wijsbegeerte
→ door ontstaan van andere wetenschappen in 17de, 18de, 19de eeuw wordt het gebied van de wijsbegeerte steeds kleiner → filosofie is de studie van problemen waarvoor nog geen wetenschappelijke oplossingsmethode is

Hoofdstuk 2: de pijlers van het westerse denken in de oudheid en middeleeuwen

- bij de zoektocht naar betrouwbare kennis is de wetenschap het ideaal en is de wijsbegeerte een poging dit ideaal te benaderen, daar waar het niet volledig bereikbaar is
- in het westerse denken zijn de wijsbegeerte en de wiskunde tegelijk ontstaan met hetzelfde doel: tot betrouwbare kennis komen → leidde tot wederzijdse beïnvloeding
→ introductie v.h. christendom geeft aanleiding tot interactie, maar ook tot conflict

2.1 het ontstaan van de wiskunde:

- westerse wiskunde wordt gekenmerkt door bewijsvoering en het streven naar systematiseren (= resultaten in 1 samenhangend systeem onderbrengen) ⇔ wiskunde in andere culturen
- politieke en economische factoren die Griekse belangstelling bevorderden:
 - grote politieke verdeeldheid met kleine onafh. stadstaten: ruime culturele uitwisseling en geen eenvormige tradities + geen priesterkaste die algemene waarheden kan voorhouden
 - democratisch systeem: bevorderde vrijheid v. spreken en denken + tendens tot discussie → ideeën moesten door argumenten of bewijzen verdedigt worden → ontstaan debat
 - klasse van welvarende burgers met slaven hadden vrije tijd voor intellectuele bezigheden

2.1.1 het wiskundig bewijs in wording:

- Thales van Milete (6de eeuw v.C., eerste Griekse wiskundige)
 - leverde eerste wiskundige bewijzen (o.a.: diameter v.e. cirkel verdeelt die in 2 gelijke delen)
 - eerste vorm van bewijsvoering beruiste op het feit dat dingen die samenvallen aan elkaar gelijk zijn (een cirkel op de diameter samenplooien) → hadden een algemeen karakter (want een diameter kan op willekeurige plaatsen getrokken worden)
 - volgende stap is de getekende figuren zo definiëren dat het nu over bedachte constructies gaat die in theorie kunnen worden gerealiseerd (ideale cirkel)
 - uitgaande v. basisevidenties kan men verder (on)gelijkheden in de figuren onderzoeken
 - resultaten worden neergeschreven om bij volgende bewijzen opnieuw te gebruiken
 - belangrijk! want enige manier om te onthouden dat men alleen zaken gebruikt die zeker zijn
 - waarom namen de Grieken deze onnatuurlijke gewoonte aan? Behoeft aan zekerheid:
 - door confrontatie met tegenstrijdige formules bij andere culturen (Egypte)
 - dialoogmethode van de debatcultuur: bij discussie eerst proberen te zoeken over welke beweringen men het wel eens is alvorens verder te gaan
- Euklides: bevestigt Thales door 'samenvallen' als criterium voor gelijkheid tot axioma te maken
- definitiemethode heeft tot gevolg dat indien de basisevidentie betreffende eigenschappen v.d. rechte/cirkel houdbaar is, de definities/stellingen die erop voortbouwen het ook zullen zijn
 - volgende stappen: bewijzen van rekenkundige stellingen, van het bestaan van irrationele getallen, leer van verhoudingen en evenredigheid, samenbrengen v. samenhangende stellingen tot steeds grotere gehelen → 300 v.C.: Euklides maakt axiomastelsel (*Elementa*)

2.1.2 kenmerken van het Griekse wiskundig bewijs:

- waarom zijn de bewijzen overtuigend?:
 - we hebben te maken met een kunstmatig geconstrueerde wereld (d.m.v. rechten en cirkels)
 - constructies worden niet in hun concrete verwezenlijkingen beschouwd maar enkel in de mate waarin ze aan de definities beantwoorden (rechte = lijn die gelijk ligt met punten op zichzelf)
 - door zich te beperken tot deze gedefinieerde, volmaakte vormen, kan men hierover een aantal intuïtief 'evidente' uitspraken doen die in 'postulaten' en 'gemeenschappelijke inzichten' worden geëxpliciteerd (vb: alle rechte hoeken zijn aan elkaar gelijk)
 - uitgaande v. deze grondstellingen, en v.d. mogelijkheid hulpconstructies met dezelfde precisie uit te denken, kan men kettingen vormen (van gelijkheden) en zo nieuwe stellingen bewijzen
 - deze geconstrueerde wereld is samenhangend → contradicties worden afgewezen
 - kennis in de meetkunde is zoveel zekerder dan gewone zintuiglijke kennis omdat het kennis is over constructies waarvan men de basiseigenschappen zelf heeft vastgelegd en die zeer eenvoudig zijn i.v.m. de zintuiglijke wereld

→ ze kunnen ons iets leren over de werkelijke ruimte rondom ons als ze niet intern contradictorisch zijn, en als de figuren die in de zintuiglijke wereld gerealiseerd worden minstens bij benadering de eigenschappen v. de meetkundige constructies bezitten

2.2 het ontstaan van de wijsbegeerte:

- ontstaan in Ionië (Egeïsche kust) bij Homerus (750-700 v.C.)
 - wereld wordt gereguleerd door antropomorfe goden die tussenkomen in de wereld
 - ontstaan van filosofie doet macht v.d. goden vervallen en het zijn nu de natuurkrachten die de wereld ordenen → eerste filosofen willen de natuurwetten doorgronden

2.2.1 de natuurfilosofen (6^e en 5^e eeuw v.C.):

- Thales van Milete merkt dat uiteenlopende mythen geen juiste verklaring kunnen geven
 - streeft naar theorie over de wereld die vatbaar was voor argumentatie
 - begreep dat de werkelijkheid voortdurend verandert, maar dat er iets moet bestaan aan de grondslag dat onveranderlijk blijft → water (aangezien het in 3 toestanden voorkomt)
 - leerling Anaximander zet 'apeiron' als oerstof die aan grondslag van de 4 hoofdelementen ligt
 - Anaximedes denkt dat lucht de oerstof van de werkelijkheid is
- Pythagoras (6de eeuw v.C.) → hecht belang aan wiskunde om betrouwbare kennis te verwerven
 - dacht (samen met zijn pythagoreeërs) dat aan alles wat bestaat het getal ten grondslag lag
 - God is een wiskundige en alles kan aan de hand van wiskunde worden begrepen
 - beschouwd getallen als belangrijker dan de zintuiglijke wereld (zijn eeuwig, overstijgen alles)
 - als werkelijkheid veranderlijk is, is ze minderwaardig i.v.m. eeuwige wiskundige waarheden
 - combinatie theologie en wiskunde zal grote invloed hebben op westerse denken
 - stelling van Pythagoras ($a^2+b^2=c^2$) → stelling gaf mss ook aanleiding tot ontdekking v. irrationele (onmeetbare) getallen, wat twijfel over de juistheid van zijn theorie deed ontstaan
- Herakleitos (540 v.C.) → ziet zoektocht naar duurzame en onveranderlijke als tevergeefs
 - we kunnen alleen zeker zijn van het feit dat alles veranderlijk is
 - alles stroomt en je kan geen tweemaal in dezelfde rivier stappen
 - we kunnen wel zoeken naar het eeuwige maar we vinden alleen het tijdelijke en het veranderlijke → stof aan de grondslag is vuur (ongrijpbaar)
- Parmenides: verandering is slechts schijn: het zijn bestaat en het zijn is 1
 - onze zintuigen zijn bedrieglijk en veranderingen die we waarnemen bestaan niet echt
 - ook geen tijd aangezien er geen verandering is (alles wat in toekomst bestaat, bestaat nu al)
 - leerling Zeno (450 v.C.): wou aantonen dat beweging niet bestaat (muur is onbereikbaar)
 - Parmenides & Zeno minimaliseren de rol van de ervaring → de rede overheerst alle ervaring
- Leukipos en Demokritos (5de eeuw v.C.) ontwikkelen het atomisme (de materialistische leer)
 - alles wat bestaat is opgebouwd uit kleine ondeelbare deeltjes (atomen)
 - uit botsing van die deeltjes ontstaan waarneembare voorwerpen, die weer verdwijnen als de deeltjes uiteen gaan. Ook de ziel is het resultaat hiervan → onsterfelijkheid bestaat niet
- waarom haalde de wijsbegeerte geen decisieve resultaten (zoals de wiskunde) ?
 - hier was een totale verklaring nodig voor de complexe waarneembare werkelijkheid
 - bewijsmethodes waren hiervoor te eenvoudig
 - belang is de eis van bewijsvoering die gesteld werd en het verwerpen van de mythes

2.2.2 de sofisten en Socrates (5^e eeuw v.C.):

- gaven aan de groeiende rationele denkwijze een praktische toepassing
 - onderwezen zonen v. rijke burgers om ze voor te bereiden op het politieke leven
 - pasten het kritisch denken ook toe op problemen van moraal en maatschappij-ordening
 - zwaartepunt verschuift aldus naar studie van mens en samenleving (ipv natuur/werkelijkheid)
 - introductie van het relativisme:
 - Protagoras: mens is de maat van alles, er is geen absolute waarheid en elk individu/maatschappij heeft zijn eigen waarheid & waarden → geen methode om iets te verkiezen
 - men streeft de waarheid of het goede niet meer na, maar zoekt methodes om anderen efficiënt te overreden → opinie met het meest succes wordt verkozen boven waarheid

- Socrates (470 v.C.) → anti-relativistisch en tegen de sofisten
 - de waarheid en het goede bestaat, ongeacht wat mensen erover zeggen of denken
 - poogt de sofisten met de eigen discussietechnieken te bestrijden (meesterlijk ondervrager)
 - poogt aan te tonen dat de gangbare overtuigingen in werkelijkheid sterk betwistbaar zijn
 - hij “weet dat hij niets weet”, toch ziet hij rationele fundering van moraal/politiek mogelijk

2.2.3 Plato (428-348 v.C.): → leerling van Socrates

- ontwerpt als eerste een samenhangend systeem waarin speculatieve, ethisch-politieke en kennis theoretische vragen op een rationele wijze worden benaderd
 - komt tot de overtuiging dat het goede pas gekend kan worden als men een totaalvisie heeft over de mens en de wereld waarin die mens leeft
 - betrouwbare kennis moet aan een aantal eisen beantwoorden en men moet inzicht hebben in de mogelijkheden en beperkingen v.d. menselijke kennisverwerving
- wiskunde was het enige terrein waar de mens tot een zeker inzicht was gekomen
 - Plato past de denkwijze v.d. meetkunde op alle problemen toe en merkt dat de meetkunde niet de figuren bestudeert maar veeleer de volmaakte vormen
 - beseft dat wetenschap pas mogelijk is door nauwkeurige definities → belang van exacte taal!
 - kennis is pas mogelijk als kennis v. volmaakte vormen (definities) → bewijsvoering/samenhang

Platonisme in de ontwikkeling van de sterrenkunde:

- Eudoxes van Knidos (4de eeuw v.C.): heelal bestaat uit een reeks v. concentrische kristallen bollen die door assen met elkaar zijn verbonden en draaien met eenparige bewegingen
 - Hipparchos (2de eeuw v.C.): afwijkende beweging v.d. planeten worden gesimuleerd door het systeem van epicycli
 - Ptolemaios (2de eeuw v.C.): verder uitwerking Hipparchos en alg. aanvaard tot in de 16de eeuw. Voldeed aan de eis v. volmaakte cirkelvormigheid, maar kon ook posities v. planeten zeer goed voorspellen
 - Copernicus (16de eeuw): heliocentrisch systeem met de zon in het centrum
 - Kepler (17de eeuw): stapt over naar ellipsvormige bewegingen
- ook de werkwijze van Archimedes (balans & hefboomen, hydrostatica, gewichtenstudie) ging uit van de gedachte dat de wereld een eenvoudige wiskundige structuur had + Galilei paste deze methode toe op de mechanica → leidde tot de experimentele methode, en ook invloed op Newton & Einstein

- vormen kunnen nooit volmaakt gerealiseerd worden → moeten in een andere wereld bestaan
 - ideeënleer: er is een vormenwereld waar volmaakte prototypes van alle dingen aanwezig zijn
 - alle objecten in de werkelijkheid zijn slechts flauwe afspiegelingen v. deze volmaakte vormen
 - deze vormen zijn bekend bij de mens doordat de ziel ook ooit in deze vormenwereld zat. De ziel is onverwoestbaar en keert na de dood weer terug naar de vormenwereld
 - stelt ons in staat om classificaties te maken, het goede van het slechte te onderscheiden,...
 - dualistische visie wordt aangenomen (lichaam en ziel)
- ideeënleer ook op politiek, moraal en esthetica toegepast: lelijk, immoreel of onrecht is een grote afwijking van de ideale vorm. iets mooi toont veel gelijkenissen met de ideale vorm
 - als de vormen kenbaar zijn, is ook het goede kenbaar → ideale staat/moraal is te benaderen

Karl Popper (20ste eeuw): “*the open society and its enemies*”

- ziet Plato als voorstander van de closed society, waar geen nood is aan kritiek → als de ideale staat kenbaar is en gerealiseerd wordt zal er een totalitaire maatschappij ontstaan met verbod op kritiek
- open maatschappij heeft nood aan instellingen die gefundeerde kritiek kunnen leveren
- popper beschouwt het leven (én staatsvorming) als probleemoplossend proces zonder einde
- paradox van de democratie → als de meerderheid beslist de democratie op te heffen?
 - de staat moet intervenieren als de vrije instellingen bedreigd worden → vrijheid is beperkt
 - is een groot probleem voor iedereen die een rationeel fundament zoekt voor ethiek en politiek
 - logisch dat men de best denkbare maatschappij wil behouden & beschermen (door totalitarisme)
 - toch zal deze houding enorme ellende veroorzaken
 - anderzijds leidt onmogelijkheid op een ideale staat tot relativisme (elk zijn mening erover)
 - nog nooit een behoorlijke oplossing voor gevonden

2.2.4 Aristoteles (384-322 v.C.): → leerling van Plato

- denkt dat vormen geen afzonderlijk bestaan leiden en alleen in de dingen zelf bestaan
 - minder vertrouwen in de wiskundige methode: we moeten een beroep doen op ervaring
 - kennis van vormen is niet door constructieprocédé van de geest, maar een abstractieprocédé
 - we vormen een idee v.d. ideale cirkel na het zien van talloze concrete onvolmaakte cirkels
 - denkproces moet volgens strenge regels verlopen → logica ontstaat
 - hoe moet het denken geordend zijn wil men tot correcte gevolgtrekkingen komen?
 - formele logica: logica die eerder de vorm of structuur v.h. denken onderzoekt ipv. de inhoud. Klemtoon ligt op het geven van definities, aangezien helder en correct denken afhangt van goed gedefinieerde en ondubbelzinnige begrippen. → begrippen kunnen samengevoegd worden tot oordelen, en die kunnen op hun beurt worden verbonden tot gevolgtrekkingen (deducties waarbij uit premissen een conclusie wordt getrokken die nieuwe info bevat)
 - syllogisme: uit 3 delen: algemene stelling (maior) + bijzondere stelling (minor) = conclusie
 - als men dit formaliseert en in symbolen uitdrukt kunnen herbruikbare formules ontstaan
 - axioma's liggen aan de grondslag van afleidingen, en zolang er geen contradictie is kan je blijven afleiden en bewijzen binnen het logische systeem
 - Aristoteles ziet in dat je zo niet tot volledige kennis v.d. wereld kan komen → ook inductie nodig, waarbij men vanuit bijzondere tot generaliserende conclusies kan komen
 - informele logica: logica die correcte redeneringen poogt te onderscheiden van drogredeneringen door de inhoud ervan te onderzoeken
- na Aristoteles vinden we een dubbele tendens:
 - sommigen zijn aanhangers van de wiskundige of theoretische aanpak
 - voordeel is eenvoudige deductieve logica, gevaar is te verre afwijking v.d. werkelijkheid
 - anderen zijn empirisch of experimenteel aangelegd en vinden resultaten door de ervaring
 - voordeel is een strengere aanhang aan ervaringsgegevens, nadeel is onduidelijkheid over hoe men zo tot algemene wetten kan komen (inductie = moeilijk + vraag hoeveel experimenten zijn er nodig om tot wetmatigheden te komen?)
- de 'ervaring' die Aristoteles bedoeld is ook meer een 'levenservaring' of 'ondervinding'
- hij heeft een teleologische wereldvisie: er is doelgerichtheid in de wereld aanwezig
 - verklaring ligt in het aanwijzen van dit doel waar alles naar streeft
 - geeft een andere visie dan de visie dat men de wereld vanuit oorzaken moet verklaren
 - toch blijft de causale, oorzakelijke verklaring sterker aanwezig (moderne natuurkunde)
- ethica en politiek → pragmatisch: er is geen ideaalbeeld dat je kan ontwerpen (↔ Plato)
 - meent dat juiste inzichten uit de menselijke activiteit en de reflectie hierover moeten groeien

2.3 Hellenistische en Romeinse filosofie (3^e eeuw v.C. – 5de eeuw v.C.):

- gevoel van onmacht tegenover de wereld en de gebeurtenissen → niet langer de indruk dat een rationeel inzicht in de wereld tot een betere maatschappij kan bijdragen
 - meer interesse in de individuele moraal en hoe je gelukkig kan worden: 4 antwoorden:
 - stoïcisme: geluk door redelijk inzicht te onderwerpen aan de wetten v.d. kosmos en zo tot het einddoel te komen van onberoerd te zijn (toestand v. apatheia)
 - epicurisme: zoveel mogelijk genieten v.h. leven (zonder overdaad!) → men tracht een optimale gelukstoestand over zo lang mogelijke tijd te bereiken, het hoofddoel is onverstoorbaarheid (ataraxia)
 - scepticisme: er is geen enkele methode om met zekerheid tot kennis te komen, en men kan aan onveiligheid v.h. bestaan niet ontsnappen: op moreel gebied streeft men de realisatie v. wat probabel is na. Hoofddoel = epicuristische ataraxie
 - neoplatonisme: de wereld is een emanatie (uitstorting v.d. godheid) → door ascese en meditatie tracht men van de emanatie terug te komen + vereniging met God te bereiken
 - westerse mystiek is een christelijke variatie, einddoel is extase

2.4 het ontstaan van het christendom

- bovenstaande filosofieën slaagden er niet in voor de grote massa hulp te bieden en traditionele godsdiensten en moraal hadden grotendeels hun betekenis verloren
 - behoefte aan vernieuwing en redden → verlossingsgodsdiensten waarbij leden door hun inwijding 'gered' worden, en een beperkte groep is uitverkoren (o.a. christendom)

2.4.1 algemene karakterisering:

- Christendom is zowel een openbaringsgodsdienst als een verlossingsgodsdienst
 - afkomstig uit het judaïsme dat zelf uit een polytheïsme tot een monotheïsme is gegroeid
 - het 'uitverkoren' volk verwacht een koning/Messias die het Rijk Gods zou vestigen
 - ook de Mazdeïstische ideeën van de strijd tussen God en Satan + laatste oordeel komen op

2.4.2 historische gegevens:

- enigste wat we van Jezus weten: hij stierf de kruisdood onder Pilatus + had een broer Jacobus
- brieven van Paulus: is niet langer geïnteresseerd in de leer van Jezus, maar in de leer over de dood en verrijzenis van Jezus
- evangeliën: oudste materiaal is van Marcus en een onbewaarde Quelle (bron) van gezegden
 - Mattheus en Lucas hebben zich op beide gebaseerd + later door de Kerk verwerkt
 - Johannes is van latere datum en grotendeels theologisch verwerkt (grote vervorming!)
- mogelijk is dat Jezus een eschatologische prediking bracht (over het einde der tijden)

2.4.3 de christelijke leer:

- boodschap van de apostelen: *Jezus predikte en deed mirakels, werd gedood en verrees weer. Hij is de Messias die verlossing brengt en ons de opdracht gaf verder te prediken*
- heil van Jezus was bedoeld voor alle Joden + al wie zich bekeerde
 - Paulus ziet de verrijzenis als een einde van de joodse Wet → geloof in Jezus wordt de basis
 - mede door Griekse invloed wordt Jezus de heer, verlosser, zoon van God + idee van laatste oordeel, nabije terugkomst v.d. heer en de wederopstanding groeit sterker
 - evangeliën houden de morele voorschriften in, nu de joodse Wet losgekoppeld is
 - precieze formulering van begrippen Vader, Heer & Geest leiden tot de drie-eenheid
 - eeuwig leven wordt geïnterpreteerd als onsterfelijkheid van de ziel
 - voornaamste thema's komen vast te liggen: 3de/4de eeuw: definitieve vorm krijgt gestalte
- ook de dogmatiseringstendens ontstaat: eerst is dopen genoeg om verlost te worden, nadien ligt er meer nadruk op belijdenis v.h. juiste credo → bij afwijking verlies je het eeuwig leven
- Griekse filosofie en wetenschap wordt vermengd met geloofselementen
 - Middeleeuwen: filosofisch-theologisch systeem ontwikkelt zich als geheel v.d. ware leer
 - lange stilstand van nieuwe ideeën → weer opgenomen via de Arabische wereld
 - 13de eeuw: Thomas van Aquino: scholastieke traditie: blind geloof in bepaalde teksten en discussies verliepen volgens regels → houdt nieuwe ideeën tegen want de kritische instelling van de Griekse filosofie is hier verdwenen
 - dogmatische houding + scholastiek onderwijs = stagnatie van de wetenschap & filosofie
 - renaissance: nieuwe hypothesen roepen achterdocht op → soms vervolging

Hoofdstuk 3: ontstaan van de natuurwetenschap en van het nieuwe wereldbeeld

- de rationele denkvorm was niet genoeg om tot een decisief inzicht in de structuur v.d. werkelijkheid te komen → hiervoor was de wetenschappelijke methode nodig

3.1 wetenschap en wetenschappelijke methode in de oudheid en de middeleeuwen:

- kern van de methodologie die tot de experimentele methode leidt lag niet bij Aristoteles! ervaring is er meer ondervinding/levenservaring → ziet geen nut in opzettelijk geplande ervaring
- 2de groot probleem bij het vertrouwen in alledaagse ondervinding is onderschatting van de complexiteit van problemen → remt onderzoek sterk af, meer nauwkeurigere controle is nodig!

3.2 controle en experimenten in de oudheid en middeleeuwen:

- experimenteel onderzoek voor de 17de eeuw:
 - Strato van Lampsakos (3de eeuw v.C.): onderzoek naar manier waarop voorwerpen vallen → toont versnelling in het valproces aan → toch zonder strenge controle + is curiosa
 - bij zuivere feitenverzameling soms controle op observaties: anatomie
 - ontleden v. menselijke lichamen in Alexandrië (3de eeuw v.C.)
 - Herophilus v. Chalcedon en Erasistratos v. Chios : vivisectie op dieren (waarnemingen)
 - Galenus (2de eeuw n.C.) was gladiatorenarts en Romeinse lijfarts → vivisectie v. dieren
 - waren allen niet om een theorie te testen en gaven geen aanleiding tot verder controle of bedenken van experimenten + foute extrapolaties v. dier naar mens leidde soms tot fouten (toch enorme invloed → tot 19de eeuw slaafse navolging Galenus)
- oudheid werd methodologisch in grote mate door Aristoteles bepaald, en naast aantal juiste observaties werden er ook veel foutieve gedaan
- techniek: experiment is onmisbaar → voorwerpen moeten feilloos aan bep. eisen beantwoorden
 - toch niet de grondslag v.d. experimenteel wetenschappelijke methode
 - deze experimenten zijn probeersels die wel een bepaalde realisatie opleveren, maar geen kennis of wetenschap (men zoekt het 'hoe', niet het 'waarom')
 - neg. resultaten worden genegeerd terwijl die in een theorie soms het belangrijkste zijn
 - als resultaten v.e. experiment niet in theorie/wet worden gegoten: geen wet. Betekenis + verschil in klasse zorgen voor afwezigheid onderling contact tussen wetenschappers/technici
- oorsprong in alchemie? → neen, doel is wonderlijke dingen verwezenlijken en geen kennis
- ontdekking v.d. systematische wiskunde door de Grieken heeft geleid tot het ontstaan v. enkele exacte theorieën v. natuurwetenschappelijke aard (astronomie, statica, hydrostatica, optica)
 - op nauwkeurige wijze worden algemene wetten geformuleerd die toelaten te voorspellen wat in zich in een groot aantal particuliere voorvallen zal voordoen
 - deze wetten bieden ook een verklaring voor particuliere fenomenen doordat ze in een coherente axiomatische theorie worden afgeleid met een zeker inzichtelijke karakter
 - toch zijn er interne limieten → vormden gesloten gebieden die geen aanleiding gaven tot verder expansie v. natuurwetenschap (geen grote uitbreiding van resultaten)

3.3 het ontstaan van de experimentele methode:

- ontwikkeling v.d. natuurwetenschap in de 17de eeuw toonde een explosief en cumulatief karakter
 - accumulatie v. resultaten door de essentiële nieuwe aanpak van de experimentele methode

3.3.1 hoe is de nieuwe aanpak van de wetenschap er gekomen?:

- deze methodologie is niet vooraf uitgedacht om daarna toegepast te worden op problemen
 - gevolg van de reflectie over de nieuwe wetenschap → grondslag = archimedische werkwijze
 - wiskundigen kregen neiging om wiskundige werkwijze op fysische problemen toe te passen

3.3.2 Archimedes (3de eeuw v.C.):

- hield zich bezig met wiskundig analyseren van natuurkundige problemen
- oorspronkelijk ging het over probleemgebieden waarin alledaagse kennis die we spontaan opdoen kan volstaan om inzicht te krijgen in de wetten en een goed axiomastelsel op te bouwen
 - bij problemen v.d. mechanica blijkt het mathematisch model niet meer intuïtief uitdenkbaar
 - men wordt door de complexiteit vanzelf tot de experimentele methode gedwongen
 - experiment wordt even belangrijk als wiskundig aspect → nu ook toepassen op natuurkunde

3.3.3 waarom is deze methode slechts in de 17de eeuw ontworpen?:

- technische factor: probleemstelling van wetenschappers wordt bepaald door de technische cultuur waarin men leeft → men kwam weinig in contact met mechanische problemen
 - door de kloof tussen technici en geleerden
- wiskundige factor: huiver t.o.v. algebra door onhandige schrijfwijze van getallen
 - 16^e eeuw: technologie bereikt nooit eerder gezien stadium → uitvindingen: verspreiden snel
 - belang en complexiteit van technologische problemen te groot voor gewone ambachtsman
 - men gaat beroep op experts doen: wetenschapsmensen ontstaan en kloof tussen techniek en wetenschap wordt overbrugd (Da Vinci) → sterke wederzijds invloed
 - wiskundigen die de wetenschap op praktische problemen toepassen komen op (ingenieurs)
 - onderzoekers die zowel wiskundige, wetenschapper als ingenieur zijn (Simon Stevin)
- 16de eeuw kent ook een nieuwe bloeiperiode van de wiskunde → door vertaling werken v. Griekse wiskundigen, boekdrukkunst en invloed v.d. Arabische wiskunde
 - nieuwe wiskunde is veel handiger → grotere belangstelling voor mechanische problemen en de mogelijkheid oplossingen in een wiskundige formulering uit te werken

3.3.4 kennistheoretische reflectie op de nieuwe methode:

- Galilei: grondlegger moderne mechanica + de experimentele methode: 2 karakteristieken:
 - wiskundige theorie (of aantal formules) waarvan gepostuleerd wordt dat ze een formulering biedt van relaties die tussen bepaalde grootheden in de werkelijkheid bestaan
 - experimenten waarin zekere metingen worden uitgevoerd waarvan men eist dat ze minstens bij benadering beantwoorden aan de voorspellingen van die theorie
 - beiden zijn even noodzakelijk voor de methode! (ookal bestond hier veel discussie rond)
- waarom kon deze methode zich met zoveel overtuigingskracht opdringen?
 - nog niet volledig opgelost, maar we weten dat de wiskunde als voordeel heeft dat men uit zekere stellingen onbepaald nieuwe kan afleiden
 - toegepast op de natuur biedt dit mogelijkheid om voorspellingen te doen over feiten
 - voorspellingen zijn nauwkeurig controleerbaar, zodat grotere zekerheid ontstaat
 - grootste moeilijkheid was de ontwikkeling van accurate meettechnieken

3.3.5 Pseudo-wetenschap:

- = verzameling van opvattingen die worden gepresenteerd alsof ze wetenschappelijk zijn, terwijl dit niet het geval is → theorie is slechts wetenschappelijk als ze empirisch getoetst kan worden zodat je hypothesen kan afleiden die controleerbaar zijn en de feiten bevestigen of weerleggen
- Karl Popper= falsifieerbaarheid: theorie is falsifieerbaar als het mogelijk is om ze te weerleggen. Als ze door geen enkel denkbaar feit kan worden tegengesproken, en dus alles verklaart, is ze niet falsifieerbaar en bijgevolg niet wetenschappelijk → hypothese wordt dus interessanter naarmate ze preciezer, en dus minder waarschijnlijk is
 - pseudo-wetenschap: je kan er geen nauwkeurige hypothesen of voorspellingen uit afleiden of je kan de voorspellingen niet falsifiëren
- er wordt vaak gebruik gemaakt van een wetenschappelijk jargon zonder dat duidelijk wordt gemaakt wat men daar precies mee bedoeld wordt → 'stralen' komen niet in werkelijkheid voor
- ook theorieën die wel toelaten om voorspellingen te doen, maar die reeds afdoende gefalsificeerd zijn terwijl men er toch geloof aan blijft hechten behoren hiertoe (homeopathie)
- een waardevolle theorie moet beter zijn dan alternatieve theorieën of oplossingen
 - pseudo-wetenschap geeft vaak oplossingen die al beter, wetenschappelijk, verklaard werden
 - wetenschap streeft naar consistentie ↔ pseudo-wetenschap is vaak onderling tegenstrijdig en tegenstrijdig met fundamentele wetenschappelijke inzichten

3.4 Een nieuwe mentaliteit en een nieuw wereldbeeld:

- moderne wijsbegeerte is tot stand gekomen als resultaat v.e. reflectie op de nieuwe bloei v.d. wetenschappen → tracht de totaliteit v.d. problemen op dezelfde wijze te benaderen
- begin 17^e eeuw: nieuwe mentaliteit: door succes technologie/wiskunde, socio-economische wijzigingen, ontdekkingen v. nieuwe werelddelen, Reformatie, & boekdrukkunst
 - nieuwe manier v. kennisverwerving (new learning): groot vertrouwen in de menselijke rede
 - wetenschap en filosofie moeten zich bezig houden met de ervaarbare wereld en moet middelen zoeken om op de wereld in te grijpen en die te veranderen
 - Francis Bacon wil het werk van Aristoteles actualiseren, maar er zijn nog veel leemten want de nieuwe mechanica was nog niet ontwikkeld
 - diepgaande invloed van een dubbele verandering in de wereldvisie:
 - overgang van gesloten naar open wereldbeeld → geocentrisme wordt heliocentrisme
 - mens-en maatschappijbeeld verandert (mythische verklaring → wetenschappelijke)
 - Giordano Bruno predikt het idee van oneindigheid van het heelal: ≠ zon centrum
 - Blaise Pascal: Pensées: ervaart de oneindigheid en vrijheid als angstaanjagend
 - Galilei en Kepler sluiten zich bij de nieuwe visie aan
 - mechanisering van het wereldbeeld: door de nieuwe fysica van Galilei en volgelingen
 - zorgen voor verklaring van verschijnselen op aarde
 - Isaac Newton: zowel aardse als hemelse verschijnselen in dezelfde wetten verklaren
 - René Descartes: alle processen i.d. materiële wereld zijn d.m.v. mechanica te verklaren
 - grondslag voor het *enthmythologisierungs*proces
 - ook een nieuwe mensvisie:
 - anatomie & geneeskunde toont dat het lichaam tot de mechanise wereld behoort
 - Andreas Vesalius: stelt dat de mens op eigen kracht de wereld kan begrijpen, erop kan inwerken en er veranderingen in kan aanbrengen
 - mateloos vertrouwen in de rede, optimisme & geloof in de mogelijkheid van vooruitgang
 - moderne filosofie poogt verantwoording/verdieping te vinden vr dit nieuw wereld/mensbeeld. Men zoekt naar een nieuw inzicht in het menselijk kennen nu men overtuigt is dat ook betrouwbare natuurwetenschap mogelijk is.

Hoofdstuk 4: Moderne Filosofie

4.1 Politieke filosofie:

- onder invloed v.d. mechanisering v.h. wereldbeeld en de Copernicaanse omwenteling ontstaat een seculariseringstendens → basis in de renaissance: door ontwikkeling handel & nijverheid ontstaat behoefte aan vernieuwde staatsinstellingen met scheiding tussen Kerk & Staat
- Niccolò Machiavelli: *Il Principe* (de vorst) → vorst moet op succesvolle wijze een staat leiden zonder zich van bepaalde deugden aan te trekken. Hij moet doen hetgeen hem in staat stelt zijn doeleinden efficiënt te realiseren (→ studie van de mens in de maatschappij : belonen/straffen?)
 - politiek handelen moet gebaseerd zijn op een feitelijke analyse van maatschappelijke wetmatigheden, niet op principes of edele gevoelens
 - machiavellisme : succes primeert op morele overwegingen (doel heiligt de middelen)
- Hugo De Groot: seculariserende tendens op het gebied van het volkenrecht
 - goddelijk recht is toepasbaar op de Kerk, menselijk recht is op alle mensen toepasbaar
 - menselijk recht : natuurrecht dat uit de menselijke natuur voortkomt en burgerlijk recht dat van staat tot staat kan verschillen, maar niet tegen het natuurrecht mag ingaan
 - natuurrecht is rationeel en zelfs voor God bindend
 - rationele fundament voor het recht werd gelegd, zonder theologische interventie
- Thomas Hobbes (1588-1679): radicale seculariserende tendens
 - staatsconceptie is gebaseerd op een mechanistische mensvisie
 - alles is te verklaren in termen v.d. beweging van materie, de geest is een machine in voortdurende beweging (~ voortdurend bewegende lichamen v. Galilei)
 - *Leviathan*: verdedigt absolutisme met de theorie van het sociaal contract
 - in de natuurstaat geldt de wet van de sterkste, strijd van allen tegen allen
 - ellendige situatie beëindigt door contract → absolute heerser verzekert behoudt v contract
 - heerser ontleent zijn macht aan het volk (niet God) die haar macht uit eigenbelang afstaat

4.2 het rationalisme: Descartes, Spinoza en Leibniz :

René Descartes (1596-1650):

- kennis over totaliteit v.d. wereld door beroep te doen op de methodes v.d. wiskunde
 - geen dogmatische vooropstellingen, maar vertrekken van duidelijke begrippen en axioma's
 - stellingen afleiden op deductieve wijze en vertrekken van een onbetwifelbaar standpunt
 - 'methodische twijfel' : aan alles twijfelen, afstand doen van gangbare opvattingen en geen enkele externe autoriteit meer aanvaarden: '*je pense donc je suis*' is het enige zekere
- ontologisch godsbewijs: ik kan mij een volmaakt wezen voorstellen, maar als het niet bestaat is het niet volmaakt, dus het moet wel bestaan (~ godsbewijs v. Anselmus 11de eeuw)
- we beschikken over heldere ideeën (*idées claires & distinctes*) over de ruimtelijke wereld rond ons
 - die laten ons toe axioma's te vinden van wiskunde, mechanica, (hydro)statica,...
 - God prent die bij ons in, & volmaakte wezens bedriegen niet → drukken de echte wereld uit
 - ze volstaan om de wereld te begrijpen → wereld is mechanisch verklaarbaar
- dit rationalisme gaat meestal gepaard met nativisme: mens beschikt over aangeboren ideeën die ons toelaten een klare intuïtie te hebben over principes die als grondslag moeten worden genomen → volgens rationalisten is het inzicht in de ware axioma's aangeboren
- dualisme: onderscheid tussen stoffelijke (uitgebreide) en het geestelijke (denken, bewustzijn)
 - Descartes beschouwt God als de 3de substantie ↔ monisme : slechts 1 substantie
- mechani(c)isme = opvatting dat stoffelijke wereld volgens mechanische wetten verklaarbaar is
 - verschil Descartes & Galilei:
 - Galilei hangt een wiskundige structuur v.d. wereld aan en doet experimenten om na te gaan of de realiteit zich door modellen laat beschrijven (wil preciezere uitkomst dan Plato)
 - Descartes heeft een mechanistische visie op de natuur: is a priori van mening dat de wereld een structuur heeft die beschrijfbaar is volgens de principes v.d. mechanica

→ als deze principes op axiomatische wijze geformuleerd worden, kan je de structuur v. concrete objecten eruit deduceren → stimuleert gedetailleerd experimenteel werk niet, er is meer interesse voor totaalbeeld → hielp wel mee a.d. despiritualisering v.d. wereld

• zwakheden:

- als kennistheorie niet in staat onderscheid tussen wiskunde en natuurkunde te verduidelijken
- als metafysica was het dualisme zeer moeilijk houdbaar: als lichaam & geest 2 verschillende dingen zijn hoe kunnen ze dan op elkaar inwerken? Hoe kan de geest het lichaam controleren?
= mind/body-probleem

Benedictus De Spinoza :

- ging de leer van Descartes radicaal doordenken en ontwikkelt een volkomen levensleer (ethica)
 - ziet rationalistische aanpak als methode om tot betrouwbare kennis te komen
 - conclusie: alle andere benaderingswijzen om tot waarheid te komen zijn stuntelige pogingen
- kritiek op de bijbel: bevat geen kennis over de wereld maar is een verzameling van historische teksten, aangepast aan het bevattingsvermogen v.d. grote massa (scheiding theologie/filosofie)
 - het is een product van een zeer specifieke historische context en volledig schrapbaar, want de morele regels zijn alleen geldig voor die oude situatie en niet meer actueel
 - alleen de hoogste ethische waarde, de liefde, is niet-historisch en dus houdbaar
- liefde tot God en de naaste via een redelijk inzicht gerealiseerd:
 - plooit het godsbeeld naar zijn redelijk inzicht: God blijft het begin & de liefde tot God het einde
 - toch wordt het concept enkel door de rede bepaald → eens de visie op God geponeerd, zal ook inzicht in de wereld & de zin v.h. menselijk bestaan op een redelijke wijze worden afgeleid
- God wordt als uitgangspunt genomen (↔ 'ik' bij Descartes) → God is de substantie
 - God vormt de grondslag v.d. werkelijkheid & het inzicht in God is de grondslag v. ons denken
 - ons denken over de werkelijkheid wordt er uit afgeleid + de werkelijkheid vloeit er uit voort
 - substantie is datgene wat op zichzelf bestaat en op zichzelf kan gedacht worden
 - substantie moet wel bestaan, aangezien er anders slechts dingen bestaan die niet door iets of iemand anders veroorzaakt zijn → elk ding is veroorzaakt door een ander, substantie is de oorsprong → de oorsprong (substantie) bevat zijn eigen oorzaak, anders zou er niets bestaan
- substantie drukt zich op oneindig aantal zijswijzen uit: de *attributen*
 - eerste attribuut dat we kennen = de materie, 2de attribuut is het denken (de geest)
 - de materiële dingen die we zien zijn *modi* van het attribuut denken
 - uiteindelijk vloeien alle *modi* voort uit de bron, de substantie God → noodwendigheid!
 - er is een parallellisme tussen denken en materie (i.p.v. dualisme v. Descartes)
 - beide attributen vloeien uit dezelfde substantie voort → oplossing mind/body-probleem
- als alles uit de substantie voortvloeit is, vormen God en de wereld een eenheid
 - God kon niet kiezen tussen scheppen of niet-scheppen : zonder schepping is hij onvolledig = pantheïsme: God valt samen met de werkelijkheid
 - aangezien God geen vrije beslissing had is hij geen persoon → gezien als vorm v. atheïsme
- aangezien ook mentale processen gedetermineerd zijn kan vrijheid van de wil niet bestaan
 - gradaties van autonomie : de mens is een wezen met sterk verhoogde graad v. autonomie: bezit een vorm van gedetermineerdheid die meer vanuit hemzelf komt, minder van buitenaf
 - hoogste waarde is de grootste mate van autonomie = de autonomie van God
 - ethisch ideaal is het verhogen van de autonomie (zelfrealisatie) + ook verhoogde activiteit
 - passiviteit houdt onderworpenheid aan factoren van buitenaf in (slaaf van passies)
 - hoogste vorm van autonomie voor de mens is helder, redelijk denken = inzicht krijgen in de hoogste werkelijkheid (dat God de noodzakelijke oorzaak van alles is)
 - = enige vorm van vrijheid, en ook het ware geluk (men weet angst tot ware dimensie te herleiden en ziet alles als goed door dat het met noodwendigheid uit God voortvloeit)
 - ultieme geluk bestaat in de liefde tot de eeuwige God, niet de tijdelijke *modi*
 - ethisch ideaal is het zuiver egoïsme (maximalisatie van autonomie en macht), maar deze macht vindt de hoogste realisatie in het heldere denken, kennis en liefde van/tot God + bewustzijn van de noodwendigheid die uit God voortkomt
- staatsvisie: mechanistisch: samenleving bestaat uit groepen met allerlei belangen
 - stelt dit voor als krachten die op elkaar inwerken

- meent dat de natuurstaat onveranderd blijft voortbestaan en het onverstandig is alle macht in handen v. persoon te leggen → verdedigt dus de democratie
- ook tolerantie t.o.v. ideeën is belangrijk → onderdrukking zal contraproductief zijn

Gotfried Wilhelm Leibniz (1646-1716):

- ontkent dat er slechts 1 substantie bestaat → werkelijkheid heeft talloze substanties (*monaden*)
 - alle monaden zijn immaterieel en hebben onderling geen enkele wisselwerking
 - indruk van interactie tussen dingen ontstaat door interventie van God (de hoogste monade)
 - geen onderling contact, mr zijn in harmonie met elkaar geschapen (*harmonia praestabilita*) (~ allemaal onafhankelijke klokken die t.o.v. elkaar synchroon staan)
 - waar komt materie vandaan? → idealistische monist veronderstelt enkel bestaan v. geestelijke
- God van Leibniz kon wel kiezen tussen scheppen en niet-scheppen (↔ Spinoza)
 - God heeft vrije wil + is alwetend, almachtig en algoed
 - theodiceeprobleem: waar komt het lijden/kwaad vandaan?
 - als God alle 3 is kan hij het kwaad doen verdwijnen, en wil hij het ook doen
 - God heeft de best mogelijke wereld geschapen (keuze uit modellen)
 - toch kan de beste wereld niet volmaakt zijn, want dan zou hij gelijk zijn aan God
 - scheidt en wereld waar vrije wil & vrijheid voorkomt, en dus ook kwaad en lijden

4.3 het empirisme : Locke, Berkeley en Hume:

John Locke (1632-1704):

- men moet allereerst een grondig onderzoek voeren over hoe het menselijk verstand werkt
 - epistemologische vragen: hoe kunnen we kennis verkrijgen, en hoe kunnen we er de zekerheid van aantonen? → ook methode van de methodische twijfel
 - gelooft niet in aangeboren kennis (↔ Descartes)
 - bij de geboorte zijn we een onbeschreven blad, en onze indrukken (ervaringen) die we opdoen zijn onze voorstellingen (*ideas*), waar we ons van bewust zijn
 - *ideas of sensation* = gegevens die we via onze zintuigen opdoen
 - *ideas of reflection* = activiteiten van ons denken zelf (ontstaan uit verwerken van ideas of sensation en kunnen niet uit zichzelf ontstaan) → alles gaat terug op ervaring via zintuigen
- onderscheid tussen primaire en secundaire kwaliteiten:
 - primaire: voorstellingen die we hebben & overeenkomen met dingen die werkelijk bestaan
 - secundaire: indrukken die we van primaire kwaliteiten hebben kunnen secundaire kwaliteiten teweegbrengen → men kan niet zeggen dat ze werkelijk bestaan (geur,...)
 - niet volkomen subjectief want er moet iets aanwezig zijn die dat in onze geest oproept
 - bestaan van primaire kwaliteiten overtuigt Locke dat we de natuurkunde mogen vertrouwen
 - toch kunnen we nooit de dingen op zich onderzoeken: enkel de voorstelling die we hebben
 - we kunnen nooit absoluut zeker zijn, & wetmatigheden kunnen het gevolg zijn v.d. neiging v.d. geest om associaties te leggen (tussen voorstellingen die zich vaak samen voordoen)
 - rol van de deductie wordt hier eerder gering, denken is een associatieproces en wordt uitsluitend door de aard van vroegere ervaringen bepaald
- volgens de empiristen moeten we dus voor eender welke kennis beroep doen op ervaring en niet op algemene principes → overdrijven de rol van ervaring, onderschatten die v.d. wiskunde
 - er wordt geen eenvormige en systematische metafysica ontwikkeld
 - metafysische problemen worden geproblematiseerd: men kan begrippen (god, substantie) niet rechtsreeks waarnemen aangezien ze in onze geest ontstaan
 - het reële of objectieve bestaan is niet langer evident
- niet in staat een verklaring te geven voor het bestaan v. wiskunde/theoretische natuurkunde
- voordeel is dat het aanspoort tot onvooringenomen studie van bepaalde vraagstukken
 - grondslag voor liberale denkbeelden op vlak van godsdienst, politiek en recht

George Berkeley (1684-1753):

- beweert dat alles wat wij waarnemen en kennen, alleen in ons bewustzijn bestaat. We kunnen onmogelijk zeggen of het ook in de realiteit voorkomt → zaken zitten in ons bewustzijn door ervaringen, alles in de geest is te herleiden tot empirische gegevens

- beweert dat alle kennis, kennis van secundaire kwaliteiten is → iets bestaat pas als het waargenomen wordt! → enkel van onze voorstellingen kunnen we beweren dat ze bestaan → idealisme: reële wereld buiten ons bewustzijn is niet aan te tonen & slechts geloofsovertuiging
- Berkeley legt de nadruk op een problematiek die nog niet bevredigend is opgelost → een regenboog is een voorwerp dat niet kan bestaan zonder dat het wordt waargenomen → heel moeilijk het verschil tussen 'objectiviteit' en 'realiteitswaarde' aan te tonen
- waar komen onze ervaringen dan vandaan? Er moet toch *iets* worden waargenomen? → God neemt de dingen voortdurend waar en zorgt dus dat ze bestaan
- wetenschap houdt zich bezig met regelmatig terugkerende voorstellingen, en associeert die met andere voorstellingen → subjecten hebben een aantal identieke voorstellingen dankzij God
- idealisme heeft tot solipsisme geleid → het enige wat bestaat is de eigen geest, en al het overige is een product van de geest → er bestaan geen externe objecten om te ervaren, alleen de ervaring van eigen voorstellingen → als het brein van een solipsist wordt vernietigd, is alles meteen verdwenen → vraag: bestaan er behalve ikzelf nog andere subjecten die bepaalde ervaringen hebben? → solipsist ontkent dit, en niet-solipsisten kunnen het moeilijk bewijzen → je kan nooit zekerheid hebben over het feit of er andere denkende wezens zijn (robots?) → je kan je inleven in de ander maar je blijft gevangen in de eigen perceptie → 'other minds' problematiek: hoe kan je iemand overtuigen die denkt dat je een robot bent?

David Hume (1711-1776):

- wil een totaalfilosofie ontwerpen + wil de oplossing baseren op onderzoek van de mens
- verdeelt bewustzijnsverschijnselen (*perceptions*) in 2 categorieën:
 - impressions, indrukken: gewaarwordingen, gevoelens en emoties
 - ideas: voorstellingen of ideeën → opgesplitst in enkelvoudige en complexe ideeën → enkelvoudige komen overeen naar 1 bepaald ding in de wereld en zijn niet opsplitsbaar in meerdere voorstellingen → ontstaan automatisch via waarneming door 1 zintuig → complexe of samengestelde ideeën ontstaan als ons verstand de enkelvoudige voorstellingen samenvoegt of combineert → geen rechtstreekse ervaring → complexe ideeën kunnen onbestaande samenstellingen zijn! (centaur,...) → toch zijn we geneigd dingen op een welbepaalde wijze te associëren
- er bestaan dus geen aangeboren ideeën!
- redeneren = leggen van associaties → bewijzend of demonstrerend redeneren: over relaties tussen ideeën (wiskunde) → kan leiden tot zekerheid omdat conclusie reeds vervat zit in de betekenis v.d. eerste helft v.d. redenering → de redenering is *a priori* waar, zonder beroep te moeten doen op ervaring → ontkennen zou een contradictie inhouden → analytisch uitspraken: zijn *a priori* geldig → redeneringen over relaties tussen waargenomen feiten: synthetische uitspraken → we hebben ervaringsgegevens nodig om uit te maken of ze waar zijn of vals → geen enkele synthetische uitspraak kan *a priori* zijn → alle uitspraken zijn empirische hypothesen die (met alle variaties van waarschijnlijkheid) waar of onwaar kunnen zijn → veel gebruikte vorm is het maken van causale relaties: verbanden tussen oorzaken/gevolg → dit noodzakelijk verband kunnen we nooit op zich in de ervaring vaststellen → oorzakelijkheid is een neiging van ons psychisme om na herhaaldelijke vaststelling van opeenvolging, te besluiten tot een noodzakelijk verband → deze overtuiging = een psychologische toestand die men niet als zeker kan beschouwen (want ontkenning leidt niet tot een logische contradictie) → inductie (wetformulering op basis v. waargenomen verbanden) = geen logische procedure

- deductie: afleiden v. conclusies uit bepaalde premissen → premis correct = deductie correct
- inductie: maken van veralgemening op basis van beperkt aantal waarnemingen → toch moeten we dit doen want anders zou het moeilijk vallen beslissingen te nemen en te handelen → toch is het waarheidsgehalte v.e. inductieve redenering niet dezelfde als v.e. deductieve → zekerheid via toetsing aan ervaring = vaak onmogelijk: je kan niet alle gevallen onderzoeken → mogelijke antwoord: inductie blijkt in de praktijk te werken, dus is ook in andere situaties bruikbaar voor kennisverwerving → deze redenering is circulair en zelf inductief → Popper: inductie is niet de basis v.d. wetenschappelijke methode → natuurwetten zijn eerder vermoedens die men aan experimenteel onderzoek kan onderwerpen → mogelijkheid dat de theorie ooit gefalsifieerd wordt → betrouwbaarheid neemt toe naarmate meer experimenten lukken zonder falsificatie v.d. theorie

- aangezien de basis v. alle ideeën altijd in onze indrukken liggen die we ervaren, kunnen we ons geen ideeën vormen over zaken die losstaan v.h. ervaren → we kunnen wel complexe voorstellingen vormen, mr dit veronderstelt dat vooraf reeds de indruk aanwezig is (zeemeermin) → behalve in logica en wiskunde kunnen we met zuiver abstracte begrippen niets aanvangen
- we hebben ook geen enkele indruk van Descartes' 'denkend ik': → we kunnen er alleen een ketting van samenhangende, opeenvolgende bewustzijnsverschijnselen mee bedoelen → persoonlijke identiteit bestaat mss wel, maar we kunnen ze niet als aparte entiteit ervaren → ook God kunnen we ons wel voorstellen, maar alleen als abstract gegeven zonder inhoud → metafysische uitspraken over wat we niet kunnen ervaren heeft geen zin → aangezien alle kennis vertrekt van impressies kan een feit (in de werkelijkheid) nooit worden bewezen door een redenering die *a priori* (vóór alle ervaring) is
- geordende kennis (wetten/theorieën) over de feitelijke wereld, berust op toepassing v.h. oorzakelijkheidsbeginsel → oorzakelijke verbanden zijn niet bewijsbaar + inductie ≠ logisch → wetenschap is het gevolg van onze neiging om aan bepaalde opeenvolgingen het karakter van een oorzakelijk verband toe te kennen → zekerheid is echter onmogelijk → scepticisme ontstaat: fundamentele twijfel die nooit kan worden opgegeven → toch vindt Hume de newtoniaanse fysica en de wiskunde betrouwbaar (mits enige kritiek)
- ethica: ethische uitspraken staan niet i.v.m. relaties of op impressie gebaseerde vaststelling v. feiten → rede kan geen beslissing nemen over de geldigheid ervan → drukken geen eigenschap van feiten uit maar goed- of afkeuring door ons psychisme → we beschikken ook over een gevoel van sympathie waarbij we anderen geluk toewensen

- naturalistische visie op de ethiek: mening dat men waarde-oordelen kan afleiden uit feiten, die eventueel wetenschappelijk kunnen worden vastgelegd → alternatief v. Hume: individueel hedonisme → geeft aanleiding tot relativisme & emotivisme → relativisme: goed en kwaad is afhankelijk v.d. tijd/plaats/sociale groep waarin we leven er zijn geen objectieve criteria om het een boven het ander te verkiezen → emotivisme: ethische uitspraken drukken slechts de emotieve houding van de spreker uit en zijn niet waar en niet vals → deze uitspraken hebben ook geen betekenis

- Hume's ingreep is hoofdzakelijk van negatieve, kritische aard (↔ Spinoza die een alternatief systeem opbouwt) → theologie, rationale begrippensystemen, metafysica → waardeloos → ethica en natuurwetenschap als neigingen van het psychisme afgedaan (= onzeker)

4.4 de Aufklärung: → verlichting: gedachtenstroming in de 18^e eeuw

- nieuwe geest door Europa: fascinatie door ontdekkingen v. nieuwe wetenschap + filosofie → wou de 17de eeuwse methodes gebruiken om tot inzicht van mens/maatschappij te komen → geen specifieke wijsgerige richting: zowel rationalisme als empirisme → voorname aspecten:
 - groot vertrouwen in de rede → streven naar natuurlijke godsdienst (zonder irrationele trekken), natuurlijk moraal (verantwoord mensbeeld) & een rationale staatsinrichting,...
 - geloof in vooruitgang: de rede kan de wereld veranderen en verbeteren
 - honger naar feiten en wetenschap: men vertrekt van feiten ipv systemen
 - deïsme (god ontdaan van menselijke eigenschappen en kan niet tussenkomen)
 - natuurlijke moraal: bij de ene strenge plichtsmoraal, bij de andere in functie v.h. nut. Ook afbraak van taboes en ontstaan van libertijnse houdingen
 - rationalisatie en ordening v.d. maatschappij: vrijheid is enorm belangrijk
 - men hecht een groot belang aan opvoeding

4.5 Immanuel Kant (1742-1804):

- Jean Jacques Rousseau (1712-1778): denkt dat de mens het best kan leven in de natuurtoestand (↔ Hobbes) zonder maatschappelijke structuur, regels, wetten, moraal → door ontwikkeling en gebruik van de rede is de mens zijn natuurlijke vrijheid verloren → de notie *eigendom* heeft de paradijselijke toestand van de mens verstoord → ontwikkeling van overheidsinstellingen is de 2de factor, zo ontstonden er maatschappelijk verschillen → macht leidt tot willekeur

- Rousseau zegt niet dat de staat moet worden afgeschaft, maar dat de macht via een maatschappelijk verdrag bij het soevereine volk moet berusten
- de mens is van nature goed maar de maatschappij corrumpeert hem (via scholing)
 - goede opvoeding & positieve kwaliteiten moeten zich kunnen ontplooiën (religie + moraal)
- Immanuel Kant: → sterk beïnvloed door Hume
- stelde zich tot taak om de zekerheid v.d. Newtoniaanse fysica en de autonome moraal te redden
 - zocht de oplossing in een vernieuwde analyse van ons kenvermogen
 - ruimte, tijd, causaliteit en substantie dringen zich met een noodwendigheid aan ons op (ook al kunnen ze volgens Hume niet aan de ervaring worden ontleend)
 - copernicaanse omwenteling in de kennisleer: enige oplossing is dat de zekerheden hierover in het kennend subject te vinden zijn → grond van zekerheden liggen niet in ervaringsgegevens of de oorsprong ervan, maar in het *subject*
 - de *inhoud* v.d. kennis wordt door de ervaring verschaft, maar de kennis zelf wordt geordend door *vormen* die we vooraf in onze geest hebben
 - kennis bestaat uit de synthese v.d. inhouden v.d. ervaring & de ordeningszin v.h. denken
 - komt voort uit de analyse v.d. experimentele methode: zowel waarneming als deductief aspect is belangrijk → zonder ordenende vormen zou gestructureerde kennis onmogelijk zijn en zouden zintuiglijke gegevens een chaos vormen
 - we kunnen niet anders dan vertrouwen op de zekerheid ervan, want de noodzaak is er (= transcendentiaal: we zijn zonder de vormen niet in staat kennis op te doen)
 - deze vormen zijn ons gegeven en daarom *a priori*
 - onze kennis wordt bepaald door de vormen waarover we beschikken (bandopnemer: geluid)
 - om te weten welke kennis we van de werkelijkheid kunnen verkrijgen, moeten we de vormen waarover ons kenapparaat beschikt bestuderen
 - de aspecten waarvoor we de nodige vormen niet hebben kunnen we niet doorgronden
- 3 verschillende soorten oordelen vanuit de overtuiging van deze *a priori* vormen:
 - analytische oordelen: zijn *a priori*, vóór de ervaring, waar, omdat het predikaat niets anders is dan de analyse v.h. onderwerp (vrijgezel is ongehuwd)
 - synthetische oordelen: waar het predikaat iets nieuws aan het onderwerp toevoegt
 - *a posteriori*: komen tot stand na de ervaring
 - synthetische oordelen *a priori*: resultaat van een analyse v.d. *a priori* vormen
 - er zijn *a priori* vormen van de zintuiglijkheid (ruimte en tijd)
 - we kunnen niets anders dan zintuiglijke indrukken ordenen in ruimte en tijd (spontaan)
 - verklaart waarom we aan wiskunde kunnen doen zonder beroep te doen op ervaring
 - deze *a priori* vormen van het verstand zijn categorieën, waaronder causaliteit
 - fysica is meer dan die vormen alleen: nood aan ervaringsgegevens & ordeningsvormen
- metafysica is onmogelijk (~Hume) omdat de vormen als functie hebben ervaringsgegevens te ordenen, en niet toepasbaar zijn op iets anders
 - we kunnen over relaties tussen verschijnselen spreken, maar niet over de dingen op zichzelf (ding an sich) die er de oorzaak van zijn → ding an sich ≠ fenomeen → kan geen oorzaak zijn
 - *Kritik der reinen Vernunft*: onderzoek v. de mogelijkheden v.d. rede als ze functioneert zonder zintuiglijk materiaal (= analyse v.d. beperkingen van ons kenvermogen)
- autonome morele wet in *Kritik der praktischen vernunft*:
 - naast vormen v.h. kennen, ook een vorm voor het handelen: plicht of *categorische imperatief*
 - *conditionele imperatief*: bevel of eis om iets te doen met het oog op iets anders
 - categorische imperatief geldt op zichzelf, en we onderzoeken dit in het aspect van onze rede: de praktische of ethische rede
- als metafysica onmogelijk is, is er geen rationale grond meer om God, de vrije wil, of de onsterfelijke ziel aan te nemen
 - er bestaat een morele grond (geen echt bewijs) om het bestaan v God/de ziel aan te nemen
 - moreel handelen getuigt zelf van een impliciet geloof in het bestaan van God → bestaan wordt in de morele wereldorde uitgedrukt die zegt dat het zinvoller is goed te handelen
 - geloof in vrijheid van het handelen : je kan de imperatief net zo goed niet volgen

Hoofdstuk 5: het Duitse Idealisme

- Duits idealisme biedt metafysische systemen (ondanks dat het beweert op Kant terug te gaan)
- factor 1: aanwezigheid idealistische elementen in de filosofie van Kant:
 - regulatieve ideeën worden op de praktische rede gebaseerd → de theoretische rede krijgt beperkte bevoegdheidsfeer, & onder de praktische rede valt alles waar het op aankomt
 - Kant vermeldt in z'n uiteenzetting over de rede toch basisbegrippen v.d. tradit. metafysica
 - oppositie tussen vrijheid van het Ik en het determinisme v.d. natuur = nieuw dualisme
 - we ervaren ons vrij en werken vrij op de buitenwereld in, toch is de theoretische rede gedetermineerd → Kant voert als oplossing de teleologie in → fysische wereld wordt doel als de vrije Ik die tot doel stelt en er een intense relatie tot stand wordt gebracht
 - vb: kunst is gedetermineerd qua vorm, gewicht... mooi/lelijk is echter niet volgens rede
 - ding-an-sich is de oorzaak van de fenomenen. Toch kunnen categorieën (zoals oorzaak-gevolg relaties) alleen gebruikt worden om onderlinge relaties uit te leggen.
 - We kunnen dus enkel over de fenomenen spreken, niet over het ding-an-sich
- factor 2: ontstaan nieuw geestesklimaat: de Goethezeit:
 - Goethezeit zet de verlichting verder, maar is er tevens een reactie op (Kant = overgang)
 - Verlichting had heteronome instanties die het gezag buiten het individu leggen (Kerk, Staat, God) in het gedrang gebracht en stelt in de plaats de autonome rede centraal
 - door de achteruitgang v.d. godsdienst ontstaat een leemte
 - behoefte aan filosofie die verder gaat dan op fysica geconcentreerde theoretische rede
 - oog voor cultuur, en alle ermee verband houdende menselijke waarden ('Geist')
 - verlichtingswaardering t.o.v. wereldse/natuur breidt zich uit tot menselijke fenomenen
- meest typische figuren:
 - J.G. Herder: aandacht voor de evolutie v.d. mensheid → fundamentele eenheid tussen Natuur en Geist, toch klemtoon op 'Geist' die tot uiting komt in de cultuur
 - J.W. Goethe: noodzaak om wetenschap met kunst aan te vullen. Verzet zich tegen een moraal gebaseerd op nutsoverweging, basis moet streven naar 'edele mens' zijn
 - F. Schiller: geschiedenisfilosofie in de teleologische zin (doelgericht). Zoekt synthese van 'Natuur' en 'Geist'. Wetenschap bevredigt onze zinnelijke dimensie, kunst onze geestelijke. Hecht groot belang aan de esthetische opvoeding.
 - F.H. Jacobi: 'geestige' is het bovenzinnelijke, het ware en het goede.
 - er is een 'wereld van het hart' die enkel door het geloof kan worden benaderd
- nieuwe waarden waarvoor men dus gevoelig is geworden:
 - vrijheid en scheppingsdrang van de mens
 - nieuwe culturele waarden zoals kunst, taal, geschiedenis
 - nieuwe ethiek die nadruk legt op de adel van de mens
 - het schone dat als belangrijke categorie wordt geïntroduceerd
- kenmerken v.d. romantiek:
 - het ongrijpbare en onzegbare
 - natuur is niet alleen wat de fysica ervan zegt → magisch-mythische tonaliteit
 - moraal beklemtoont het belang v.h. individu en het ogenblik (opgaan in onmiddellijke)
 - nieuwe religieuze belangstelling
- conclusie: Duits Idealisme is ontstaan uit synthese van idealistische elementen in het denken van Kant en de belangstelling voor de 'Geist' in de Goethezeit
 - pogingen om nieuw ontdekte waarden op filosofisch niveau systematisch te funderen
 - God is weggefallen als grondslag → waarden geprojecteerd op de wereld die sterk gespiritualiseerd wordt, en wordt opgevat als evoluerend naar een hoger stadium
 - Kantiaanse Ik wordt geïdentificeerd met het 'Geestige' → een analyse v.h. Ik kan de wetten v.d. Geist blootleggen + men veronderstelt dat deze begrippen aan de realiteit beantwoorden
 - begrippen zijn dialectisch (these, antithese, synthese) net zoals de realiteit
 - ontwikkeling v.d. werkelijkheid is analoog aan de ontwikkeling v.e. bewust ik (geest)

5.1 voornaamste denkers: → niet kennen

5.2 Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831): → 'phaenomenologie des geistes'

5.2.1 algemene karakteristieken van Hegels leer:

- speculatief metafysisch denker: hoofdoel = inzicht krijgen in de totale werkelijkheid
 - beschouwt de totaliteit als begrijpelijk en inzichtelijk
 - moet eenheid en coherentie vertonen en de enorme diversiteit moet tot haar recht komen
- de wereld is essentieel in ontwikkeling → totale werkelijkheid is aan een onomkeerbare wijziging onderhevig → natuur heeft deel aan die evolutie, maar de aandacht gaat naar de mens
 - geschiedenis van de mens staat centraal
 - ontplooiing v.d. werkelijkheid = deze v.h. bewustzijn, het denken, de 'Geist'
 - de werkelijkheid komt tot inzicht in zichzelf via het denken van de mensheid
- de evoluerende Geest kan alleen worden gevat door de 'dialectische methode'
 - onderzoek van de tegenstellingen die het denken hanteert: begrippen en hun contradicties en samenhang op hoger plan, bieden de weergave v.d. evolutie v.d. werkelijkheid zelf
 - bondige karakterisering van dit systeem zal nooit correct zijn: wanneer je iets beweert moet je het tevens negeren → systeem dat samenspel wil bieden v. contradictorische begrippen kan nooit adequaat beschreven worden door een tijdloze benadering

5.2.2 basisintuïties en methode:

- opteert voor een primauteit van de rede (↔ romantiek)
- wil tevens een systeem opbouwen waarin alle waardevolle elementen (zowel Verlichting als romantiek, zowel atheïsme als godsdienst) een zinvolle plaats krijgen
 - aangezien contradictorische ideeën niet tegelijk waardevol kunnen zijn stelt men ze voor als noodzakelijke momenten in een evolutie → geschiedenistheorie met dialectiek
- systeem moet rationeel zijn: waarheid kan alleen bestaan als wetenschappelijk systeem:
 - er is een tendens tot eenheid: alleen een totaalsysteem kan waarheid verschaffen
 - het ware weten is een weten door begrippen (↔ intuïtie v.d. romantici)
 - de nadruk wordt gelegd op het intersubjectief aspect v.d. kennis
 - het ware moet ook een enorme diversiteit v.d. werkelijkheid weergeven → bij een beschrijving v.d. werkelijkheid als statische substantie zouden tegenstellingen nooit een plaats krijgen
 - nood aan beschrijving als subject die de beweging van het zichzelf poneren en anders worden mogelijk maakt
 - volgend stadium: opheffing v.d. tegenstellingen zodat ze toch weer dezelfde zijn
 - het ware is iets 'middelijks' door de werking v.d. negativiteit (negatie is de motor)
 - geen contradictie, want de negatie bevindt zich in een ander stadium en bestaat niet tegelijk met de oorspronkelijke thesis
 - poneren en negeren van proporties verloopt analoog met het poneren/negeren in de werkelijkheid, en is er tevens een wezenlijke uitdrukking van
- hij vertrekt van zijn inzicht dat hij het 'absolute weten' noemt → toont aan wat de noodzakelijke ontwikkelingsgang is voor een subject om tot dit absoluut weten te komen → beschrijving hiervan is tegelijk deze v.d. ontplooiing v.d. Geest doorheen de wereldgeschiedenis
 - geschiedenis toont hier een inzichtelijk, begrijpelijk karakter, en toont verwantschap met de ontwikkeling van de inzichten van het subject zelf
 - zwakheid: noodwendige ontwikkeling geeft slechts de indruk van een vage analogie en soms een manifeste betekenisverdraaiing v.d. begrippen
- relatie tussen de Absolute Geest en het individueel ik + probleem v.d. intersubjectiviteit
 - systeem is erop gebouwd: verheft het fundamenteel probleem tot grondslag v.d. oplossing
 - deze tegenstelling komt voortdurend terug in vorm v.e. antithese tussen algemeenheid (Geest) en particulariteit (individu) → ligt aan basis v. ontstaan arbeid + culturele ontwikkeling

5.2.3 geschiedenisfilosofie:

- geschiedenis is een rationeel gebeuren → zoekt redelijke grond v.d. ontwikkeling
 - vroeger was er een groei naar steeds hogere vrijheid (oosten: 1 vorst = vrij, GR: enkelen zijn vrij, germaanse westen = velen vrij) → these van de eenvormige geest in het oosten, en de antithese van de menigvuldigheid en beweeglijkheid bij de Grieken → synthese bij de Romeinen: pol. eenheid met individuele vrijheid verzoenen (schepping privaatrecht ontstaat)

- deze nieuwe situatie is op zich weer een these (mr nog beperkingen, er is nog geen vrijheid)
- laatste synthese door intrede v.h. christendom → mens wordt met geestelijke verbonden
 - het absolute/tijdloze treedt de geschiedenis binnen, het tijdelijke krijgt absolute betekenis
 - nieuw vrijheidsprincipe: mens identificeert zich met God (God = in mensheid en vice versa)
 - we zijn deelgenoot aan de macht die onze vrijheid zou kunnen beperken, we bepalen mee
- verdere geschiedenis v.h. westen is verdere uitbouw v. dit vrijheidsideaal
 - conflict Kerk en Staat wordt door reformatie opgelost (antithese)
 - verlichting en revolutie voltooien het proces verder (verlichtingsideaal = vrijheidsideaal)
 - hegeliaanse rede is het laatste stadium v.d. religie, het weten, en de kunst
 - eigen periode wordt als hoogtepunt en eindpunt gezien!

5.2.4 opmerkingen:

- door het A.R. en de romantiek als waardevolle ontwikkelingsstadia voor te stellen maakt hij de wapens van de verlichting bot → elke stellingname tegen kerk en maatschappelijke structuur bij voorbaat ontkracht (waarheidsaanspraak wordt beperkt tot een evolutiemoment)
- fascinerend is het enerzijds waarderen en het anderzijds relativeren van gelijk welke stelling
- onderlinge samenhang van noodwendigheid bij zijn begrippen is grotendeels zoek
 - als de begrippen rechtstreeks de werkelijkheid uitdrukken, wordt geen poging gedaan om die relatie met het gegeven effectief aan te tonen
 - zelfs al zou het systeem strikt logisch samenhangen, er is geen garantie dat het ook met de wereld te maken heeft

Hoofdstuk 6: 19de-eeuwse filosofie: in de ban van Hegel

6.1 de paradox van de Hegelianen:

- Jong/Links-Hegelianen → zetten de opbloei van speculatieve filosofie na Hegel verder
 - gaan bepaalde waarden die Hegel nog in ere hield ook aantasten (christendom, pol., soc.)
 - vertrekken v.h. werk v. Hegel → radicaliseren het werk zodanig dat men spreekt over afbraak
- er zijn ook Oud/Rechts-Hegelianen die Hegel gewoon navolgden (verdedigers Kerk/Staat)
- oorzaken v.d. verschillen tussen meester en leerlingen
 - besef v.d. mogelijkheden v.d. wetenschap → massakarakter t.g.v. industrialisatie
 - omwentelingen die eerst een doel waren, zijn nu onafwendbaar (revoluties)
 - Jong-Hegelianen zijn van mening dat een gewijzigd tijdsbeeld een nieuwe ideologie eist
 - uit zich in kritiek op Kerk en Staat: men wil niet alleen vernieuwing, maar omvorming v.d. maatschappij → men moet de massa kunnen bereiken (journalistische interesse)
 - factoren in Hegel's leer: visie op de geschiedenis in ontwikkeling
 - begrippen tegenspraak en negatie kunnen als omwenteling worden geïnterpreteerd
 - als leerlingen trouw blijven kan dit ook leiden tot wending in de hegeliaanse filosofie
 - ook religie en maatschappij-ordening staat centraal in Hegel's belangstelling
 - Hegel beweerde greep te hebben op de werkelijkheid → kritiek: via zijn begrippenspel kon hij niet met de ware religieuze mens, of werkelijke maatschappij in voeling komen
 - Hegel beweerde een synthese van staat en religie te brengen door aan te tonen dat beide op hetzelfde idee van vrijheid teruggaan → verdedigt eenheid van kerk en staat
 - deze synthese wordt afgebroken omdat hierin de macht v.d. traditie het sterkst was

6.2 de aanvallen op het hegeliaanse christendom:

6.2.1 Ludwig Andreas Feuerbach (1804-1872):

- zegt dat Hegel fout is omdat zijn filosofie uitgaat van de theologie
 - theorie dat realiteit door de Geest wordt geponereerd = uitdrukking theologische scheppingsleer
 - hij geraakt verzeild in begrippensysteem dat alle contact met de werkelijkheid mist
- nieuwe filosofie moet zich in de 1ste plaats met de mens bezighouden: zintuiglijkheid+medemens
 - wil de filosofie v.h. Absolute (theologie) ombuigen naar filosofie van de mens (antropologie)
 - ziet de mens als echte persoon, niet als abstracte verzameling van zijn wezenskenmerken
- ziet antropologie als kern v.d. Godsdienst → ontwikkeling v.d. godsdiensten is groeien naar het inzicht dat de mens zichzelf als hoogste voorwerp van verering moet stellen
 - godsdienst is het zelfbewustzijn van de mens → menselijk wezen geprojecteerd als God
 - God is een projectie v.d. mens → bevat alle menselijke goede eigenschappen
 - God is de mens ontdaan van alle beperkingen, kan oneindig denken en voelen + realiseren
 - zoals Hegel ziet hij religie als positief + erkent een opeenvolging v. noodzakelijke stadia
 - uiteindelijk gaan de Godskenmerken meer aan de mens worden toegekend en lost het Godsbeeld totaal op in een ware antropologie
 - laatste stadium was bezig: arbeider vervangt de biddende christen, godsdienst is geen realiteit meer in het alledaagse leven, louter een idee (in contradictie met de echte wereld)
- oefende grote invloed op Marx uit, bevestigd het atheïsme maar laat dit als humanisme beleven

6.2.2 David Friedrich Strauss (1808-1874) en Bruno Bauer (1809-1882):

- Strauss wou zich bezighouden met de zin van Jezus in het N.T. (Hegel zwijgt daarover)
 - mirakels worden verworpen, maar de geestelijke waarheid van de verhalen wordt behouden
 - maakt studie over Jezus vanuit een rationeel oogpunt (Das Leben Jesu) → komt veel protest!
 - maakt onderscheid: → maar waardeert de grond wel positief!
 - 'zuivere mythe': betrekking op Jezus, maar geen weergave van een feit
 - product van een idee van Jezus of zijn volgelingen
 - 'historische mythe': bepaald feitelijk gebeuren als oorsprong en religieus omgevormd
 - 'legenden': detailverhalen die geen idee uitdrukken en niet op een traditie teruggaan
- Bruno Bauer: het hele evangelie is louter mythe → Geschichte der Synoptiker
- Strauss vormde de basis van een reeks pogingen om het leven van Jezus te beschrijven
 - meest uiteenlopende hypothesen → ligt aan basis hedendaagse theologie

- Albert Schweitzer: beschouwt Jezus als een morele figuur waar later godsdienstige en mythische karakteristieken werden toegeschreven + eschatologische prediking = de kern
- Rudolf Bultmann: poneert dat het schrijven van een 'leven van Jezus' onmogelijk is
→ alleen de Christus van het geloof blijft over → opzet van Strauss is mislukt, maar heeft toch een grote invloed gehad (enthmythologisierungstheorie)

6.2.3 Søren Kierkegaard (1813-1855): → conservatief

- doet krampachtige poging tot contact met de realiteit, met het echte, concrete menselijke leven
→ reageert tegen de objectieve wetenschap, tegen Hegel en zijn totaalsysteem, en tegen de gehele tijdsgeest waarbij men streeft naar actueel 'bij' zijn i.p.v. een individueel mens te zijn
→ nadruk op de werkelijkheidservaring als strikt individueel (~Stirner) ⇔ sociale praxis van Marx
→ de werkelijkheid is in laatste instantie de religieuze werkelijkheid (die authentiek beleefd moet worden) → voert de existentiële /subjectieve denker in (⇔ objectieve denker)
→ objectieve denker streeft naar kennis v.h. object zoals het onafhankelijk v.d. kenner bestaat
→ bij subjectieve kennis ligt de waarheid in de relatie subject-object → hoe intenser het subject het object beleefd, hoe heviger het engagement v.h. subject en des te authentieker de subjectieve waarheid → de existerende denker is een noodzakelijk complement v.h. objectieve denken, in de drie mogelijke relaties tot de realiteit:
 - kennisrelatie wordt in het objectieve denken zo abstract, dat ze elk contact met de realiteit verliest. Existerende denker wijst dan op subjectieve dimensie v.h. kennen, en de zeer intieme relatie v.h. object met het subject
 - het gevoel kan op hol slaan zodat het geen contact meer met de werkelijkheid onderhoudt
 - plannen en projecten v.d. wil kunnen zich totaal los van het concrete gaan ontwikkelen
 → Kierkegaard strijdt tegen het academisme: men doceert, systematiseert, maar beleefd niet
- er zijn 3 mogelijke stadia op de levensweg:
 - esthetisch stadium: de realiteit die wordt beleefd is het nu, het actuele, het onmiddellijke. Men is gericht op het momentaan genieten, zinnelijk of meer spiritueel
→ 'oneindige geïnteresseerdheid' is te beleven in het nu, toch leidt dit niet tot bevrediging
→ vertwijfeling: door het opgaan in steeds verschillende nu-momenten gaat het passief t.o.v. de werkelijkheid staan → het is verstrooid en verliest zich als permanent ik
 - ethisch stadium: zelfwording is de centrale categorie → i.p.v. zich steeds te verliezen in verschillende objecten en een andere te zijn, wil men nu zichzelf worden
→ samenhang en orde in het leven brengen volgens ethische regels
→ de geest wordt voor zichzelf doorzichtig & een permanente verantwoordelijke instantie
→ dit leven brengt echter niet de oneindige geïnteresseerdheid (niet vol te houden)
→ paradox: als men zich door de zelfwording gaat identificeren met het algemeen menselijke, de ethische regels, dan kan men er zo in opgaan dat men zich weer verliest
→ de zonde is het bewijs dat dit stadium niet echt bevredigend is + in een existentiële bewustwording van deze zonde (het niet realiseerbare van het ethische bestaan) vervalt het individu in wanhoop
 - religieus stadium: vanuit mislukking v.h. ethisch leven belandt de mens in uiterste vertwijfeling → komt bij God terecht, in vrees voor zijn oneindigheid en schuldbesef
→ God is niet toegankelijk via een objectieve visie of een sociaal gangbare levenswijze
→ kan alleen op een strikt persoonlijke, existentiële manier
→ God is het Absolute en gaat alle categorieën te boven, zowel theoretische als ethische
→ niet vatbaar in een begrippelijk systeem + niet in de louter ethische houding
→ stap naar God is irrationele sprong, het christendom is absurd (God sterft aan kruis)
⇔ conflict met staatskerk en theologen → vindt hun systeem onhoudbaar
→ staatskerk reduceert religie tot een veilig sociale institutie: herleidt het religieuze tot ethische & burgerlijke categorieën + men is christen omdat men zo geboren is
→ theologie herleidt religie tot een theoretisch systeem, laat engagement weg
- grote invloed op theologie, Sartre en existentialisme
- opmerkingen:
 - 1) religieuze houding v. Kierkegaard = esthetische houding? Want hij vindt bevrediging
→ zingeving voor de mens in besef v. eigen nietigheid en totale onafhankelijkheid tov God
→ vertwijfeling en angst blijven echter de hoofdtonaliteit

- 2) kritiek op het systeemdenken identificeert te vlug Hegels wereld/levensvreemd speculeren met een wetenschappelijk denken dat geleid wordt door een wisselwerking tussen theorie & empirie, en niet noodzakelijk een abstract begrippenspel blijft.
- 3) Zijn contact met de realiteit is strikt individueel, en niet in functie van milieu en tijd
 - hij wil slechts de eigen existentie zijn (⇔ Marx)
 - belang van reëel contact met werkelijkheid en noodzaak van de inzet (~Marx)

6.3 de aanval op Hegels maatschappijvisie: Karl Marx:

6.3.1 leven en werken (Trier 1818, Londen 1883):

- neemt van Hegel de dialectische ontwikkelingsweten waar de mens geen greep op heeft over + het antropocentrisme en de behoefte om het in de filosofie over de reële mens te hebben
 - ⇔ vrijheid is nog niet gerealiseerd volgens Marx! Staat handhaaft de machtspositie
 - ware evolutietendensen kan je pas achterhalen door objectieve analyse v.d. geschiedenis, en niet door maatschappijvisies te ontwikkelen naar de eigen wensen!
- ontmoet Friedrich Engels in Parijs → schrijven samen Communist Manifesto
 - Engels legde meer nadruk op metafysische aspecten v.h. dialectisch materialisme als algemene grondslag v.d. filosofie → past het toe op de natuur (⇔ Marx op de mens)
- 1867: 1ste deel *Das Kapital* verschijnt

6.3.2 algemeen overzicht van de leer:

- filosofie als praxis: → filosofie mag niet alleen theoretisch blijven maar moet ageren voor maatschappijverandering en zelf een bijdrage tot verandering willen brengen
- dialectisch materialisme:
 - de wereld is in ontwikkeling: als evolutie van materie (niet als ontplooiing v.d. geest)
 - materialist, maar geen vulgair materialisme (= opvatting dat werkelijkheid verklaarbaar is d.m.v. louter mechanische, fysische wetten)
 - dialectiek: werkelijkheid heeft geen continue evolutie, maar maakt discontinue overgangen als resultaat van conflictwerking tussen contradictorische krachten
 - cumulatie v. kwantitatieve verandering geeft aanleiding tot kwalitatieve sprongen
 - zowel in geschiedenis van de maatschappij, als de natuur (laatste vooral door Engels)
- historisch materialisme:
 - verandering en ontwikkeling v.d. maatschappij gebeurde op grond van objectieve wetten
 - verschil mens/dier is het feit dat we bestaansmiddelen produceren
 - zo ontstaan er sociale relaties (zoals arbeidsverdeling)
 - heeft aanleiding tot instituties en bepaalde wijzen van conceptvorming
 - wijzigingen in de productiewijzen = andere sociale relaties = andere instituties & denkbeelden
 - houdt niet in dat de relatie tussen infrastructuur en superstructuur 1richtingsverkeer is!
 - ideeën kunnen ontwikkelingen in belangrijke mate versnellen of vertragen
 - ziet dit bewustzijn als 'vals' omdat het niet het resultaat v. wetensch. analyse is maar dient om zichzelf te rechtvaardigen, zich goed te voelen & de bestaande situatie in stand te houden
- economische theorie:
 - 1) arbeidswaardetheorie: econ goederen hebben waarde als ze menselijke behoeften bevredigen
 - ze behoren tot het economisch proces als ze ruilwaarde hebben
 - hebben ze dezelfde ruilwaarde, hebben ze iets gemeenschappelijk (≠ kwalitatief)
 - gemeenschappelijk is dat ze product zijn van menselijke arbeid, daarom heeft het waarde
 - waarde hangt af van de tijd die nodig is om het te produceren → productiviteit ↑, waarde ↓
 - 2) uitbuitings- of exploitatietheorie: arbeider verkoopt arbeidskracht aan de kapitalist
 - in bep. aantal uren produceert hij evenveel als nodig is in zijn levensonderhoud te voorzien
 - als de werkgever hem langer doet werken ontstaat meer waarde → winst voor de werkgever
 - 3) naarmate de accumulatie van kapitaal groter wordt, wordt de verhouding constant kapitaal (arbeid) en variabel kapitaal (winst) groter
 - doordat kapitaal stijgt op de rug v.d. arbeider zal de aanbrenge proportioneel geringer worden
 - verhoogde uitbuiting (kinderarbeid) en zo wordt ook het levensonderhoud in gevaar gebracht
 - om winst te doen stijgen is de kapitalist gedwongen kapitaalaccumulatie te doen stijgen
 - onderlinge competitie → steeds grotere tegenstelling tussen kapitaal als onafh. macht en maatschappij zelf, die bijna volledig gaat samenvallen met de uitgebuite klasse

- 4) de koopkracht van steeds meer mensen wordt tot een minimum gereduceerd
 → onvoldoende mensen om geproduceerde waarden te kunnen kopen → overproductie / crises
 → de nieuwe macht van proletariërs die ontstaat maakt echt maatschappelijk leven onmogelijk
 → klassenstrijd ontstaat → uitschakeling bourgeoisie = ineenstorting kapitalistisch systeem
- 5) na de overwinning v.h. proletariaat is er een periode van socialisme
 → productiemiddelen worden nu beheerd door de staat
 → mondt uit in klassenloze communistische maatschappij waarin productiemiddelen door samenwerkende gemeenschappen worden beheerd → staat wordt opgeheven
 → productie staat in dienst v.d. mens en natuurlijke samenwerking komt spontaan boven
 → vrije arbeid kiezen, iedereen presteert volgens de capaciteiten en krijgt volgens behoeften
 → optimale ontplooiing van lichamelijke en intellectuele gaven
- humanitaire ondertoon: → morele ondertoon van afkeuring t.o.v. de ellende van het proletariaat
 → komt voor het eerst naar voren in de theorie van de vervreemding of alienatie:
 → voorwerp dat de arbeider produceert komt tov. hem te staan als een vreemd onafh. wezen
 In handen v.d. kapitalist leidt het een eigen bestaan & wordt tegen de producent gebruikt
 → ook de arbeid als activiteit vervreemd: i.p.v. een vrije uiting v. menselijke mogelijkheden, leidt de gedwongen arbeid tot fysieke uitputting en geestelijke verdwazing
 → vervreemding v.d. medemens: arbeid is als bijdrage tot verheffing v.d. hele menselijke cultuur de grondslag v.e. innige band tussen de mensen
 → nu alleen relatie tussen arbeider/verdrucker
 → naast de fundamentele economische vervreemding ook religieuze vervreemding
 → speelt zich af in het bewustzijn
 → Marx dacht ook dat godsdienst het zelfbewustzijn is v.d. mens die zichzelf niet gevonden heeft (of zichzelf verloren heeft) (~ Feuerbach) → toch ziet hij de mens niet als abstract onveranderlijk wezen: de mens is lid van de maatschappij, en de maatschappij brengt de godsdienst voort, als een verkeerd wereldsbewustzijn in een verkeerde wereld
 - opmerkingen:
 - zwakste onderdeel = dialectisch materialisme → hoe kan de wetmatigheid van een subject en zijn denken een rol spelen in een materialistische wereld?
 - Historisch materialisme is als werkhypothese enorm vruchtbaar
 → bij een totaalbeschrijving v.e. maatschappij moet men de relaties onderzoeken tussen economische infrastructuur en superstructuur v. institutionele en ideologische aard
 → interessante ontdekkingen, mr je moet voortdurend voeling bewaren met werkelijkheid
 - economische theorie: valt of staat met de arbeidswaardetheorie → mr wat is arbeid?
 → machines leveren ook arbeid, maar alleen menselijke arbeid zou waarde creëren?
 → volgens anderen klopt dit omdat door machines er in de 3de wereld nog uitbuiting is
 → er staan nauwkeurige voorspellingen in over de verdere ontwikkeling v.d. maatschappij
 → volgens sommige niet langer wetenschappelijk want is niet controleerbaar
 → wel wetenschappelijk! sommige voorspellingen zijn gefalsificeerd (niet uitgekomen)
 - Marxisme heeft een ambivalent karakter: men voelt zich aangetrokken of afgestoten
 → men wil een synthese van wetenschappelijk inzicht & morele bewogenheid (~Hegel)
 → synthese van beide leidt tot de ethisch hoogst gewaardeerde maatschappij
 → wetenschappelijke garantie dat wat men ethisch waardeert ook gerealiseerd wordt!
 Belang van Marxisme : aansporing om ethisch streven naar een nieuwe maatschappij te combineren met wetenschappelijke analyse → garantie stimuleert revolutie!
 → ambivalentie: enerzijds theoretische zwakheden, maar anderzijds enorm grote invloed op de wereldgeschiedenis gehad, zoals geen andere theorie
 → val van communisme door slechte uitvoering v.d. theorie? Ofwel omdat de macht altijd bij een beperkte elite zou blijven (= geen echte dictatuur van het proletariaat)

6.4 verdere afbraak van de Aufklärungswaarden: het nihilisme

- Max Stirner: poging om alle zelfvervreemdingen v.d. mens af te breken: zet alle traditionele waarden v.d. geschiedenis op de helling en laat alleen het Ik als laatste waarde poneren
 - ziet zichzelf ook als eindpunt v.d. historische evolutie (steeds dichterbij het ik toe)
 - men was steeds bezig zich in te zetten voor de goede zaak (God, Geest, Vorst,...) maar die dienen geen hogere zaak, alleen zichzelf → elk ideaal stond altijd uitsluitend voor zichzelf
 - de eerste werkelijkheid waarmee ik geconfronteerd ben, dat ben ikzelf
 - eerste waarde ben ikzelf: 'mijn eigen zaak'
 - zet in tegenstelling tot andere Links-Hegelianen geen ander waanbeeld i.p.v. God
 - elke individuele mens z'n eigen 'Ik' is de enige waarde
 - gemeenschappelijk welzijn is niet mijn welzijn, maar een oorzaak van zelfverloochening
 - goddelijke is zaak van God, menselijke de zaak van de mens, mijn zaak is geen van beide
 - niet alleen God, ook de mens moet overwonnen worden, zodat het Ik als waarde overblijft
- Nihilisme: soort materialisme dat gepaard ging met een revolutie tegen de bestaan van de sociale orde waarbij elke autoriteit (staat, Kerk, familie), genegeerd werd
 - russische filosofen Dimitri Pisarev en Nicolai Tjernishevski: *"wat kan neergeslagen worden moet neergeslagen worden, wat de stoot kan weerstaan is goed"*
 - in Europa 2 betekenissen:
 - doctrine: morele normen kunnen niet op redelijke gronden gebaseerd worden
 - gevoel van wanhoop over leegte en zinledigheid v.h. menselijk bestaan (~existentialisten)

Hoofdstuk 7: de ideologieën

- mensen hebben zich altijd een bepaald beeld, model v.d. structuur v.d. maatschappij gevormd
 - komt tot uiting in mythe, ook al komt deze weergave niet altijd overeen met de werkelijkheid
 - heeft als functie om bij te dragen tot het in stand houden van de ordening
 - maatschappijbeeld = systeembevestigend mechanisme
- Griekse filosofen (Plato) zijn overtuigd dat het mogelijk is op rationele gronden de maatschappij te organiseren → 4de eeuw v.C. geloof hierin verdwijnt weer, en de visies over maatschappij worden weer systeembevestigend of steunen een bep. partij in conflicten (Kerk/Staat)
 - in de renaissance steekt de oude hoop weer op: utopia's (Moore)
 - 18de eeuw: overtuiging dat men de gemeenschap op meer rationale wijze kan organiseren
 - polarisatie tussen 2 strekkingen: aanhangers A.R. vs. progressieven en vernieuwers
 - na Fr. Rev. Wordt oude structuur afgebroken → vacuüm → opbloei ideologieën
 - 1) behoefte aan concrete maar veelomvattende ontwerpen voor maatschappijordening
 - 2) door slagen v.d. revolutie ziet men structuren niet meer als utopie maar als realiseerbaar
 - 3) in deze problematieke positie moet naast geleerde ook de bevolking kiezen
- term ideologie (<Destutt de Tracy 1796) = wetenschappelijke discipline die de menselijke ideeën bestudeert, hun ontstaan en samenhang met biologische, psychische en sociale fenomenen
 - hervormingsgezind: anti-A.R. → gezien als denkers met onpraktische, utopische maatschappij-ideeën → betekenis evolueert
- begrip ideologie: min of meer samenhangende verzameling v. overtuigingen betreffende de wijze waarop de menselijke maatschappij moet worden georganiseerd
 - betreft economische organisatie, opvoeding, rechtspraak, staatsstructuur,..
 - pas ideologie als een groep v. mensen een analoog systeem v. opvattingen hierover hebben!
 - is niet noodzakelijk op expliciete systematische wijze geformuleerd (↔ filosofie)
 - toegankelijk voor brede lagen v.d. bevolking
 - meestal niet kennistheoretisch en metafysisch ingebouwd
 - doctrine = als ze op bondige en op praktijk gerichte wijze worden geëxpliciteerd
 - wereldbeschouwing = strikt pers. verzameling v. opvattingen (ook over totaliteit & existentie)
 - dikwijls aanwezig in de geest zonder duidelijk explicatie → alleen met sociologische en sociaal-psychologische methodes achterhalen en analyseren
 - hier bestuderen we niet de ideologieën zelf, maar representatieve formuleringen
- ideologie = negatief volgens Marx → 'vals bewustzijn' dat een maatschappij over zichzelf heeft
 - functie van systeembevestiging → heersende klasse wil het systeem rechtvaardigen
 - meer rechtvaardiging dan adequate weergave = vals bewustzijn
 - wij volgen dit gebruik van de term niet want:
 - Marxisme is zelf ook maar een soort ideologie
 - termen van wetenschappelijk onderzoek mogen niet waardegeladen zijn

7.1 Liberalisme:

- eerste alternatief t.o.v. het A.R. dat in de praktijk gerealiseerd werd + voorbode van andere
 - eerst vooral gericht op omverwerpen v.d. bestaande orde & achteraf problemen op te lossen
 - aanvankelijk consensus over verwerpen van absolutisme en macht van Kerk en adel
 - nadien tegenstrijdige tendensen door verschil in interpretatie:
 - 1) interventie v.d. staat in het individuele denken en handelen tot een minimum reduceren
 - 2) staats moet actieve bijdrage leveren aan de bevrijding van de mens
 - humanitair ideaal vs. inhumane gevolgen van sommige liberale economische beginselen
 - ideologie doet zich als universeel menselijk voor mr wordt toch gedragen door de burgerij
 - Locke: vrijheid is een recht, maar slavernij in kolonies mag wel blijven ('vals bewustzijn')
- ontstaat als toepassing v.d. algemene Aufklärungsideeën op de maatschappijstructuur
 - Locke, Montesquieu, Jefferson: beschouwen privé-eigendom als recht
 - Rousseau: beschouwd privé-eigendom als bron van talloze kwalen
 - nadruk op gelijkheid en recht op leven, vrijheid en nastreven van geluk → regeringen dienen om deze rechten te garanderen (uiting in verklaring van rechten, liberté, égalité, fraternité)
 - uiteindelijk komt nadruk meer op het ideaal v. individuele vrijheid & non-interventie v.d. staat (i.p.v. op het humanitaire aspect en de actieve rol van de staat)

- Politiek Liberalisme: → Locke, nadien ook Voltaire, Montesquieu, Jefferson
 - brede consensus over negatieve idee: afschaffing van voorrechten Kerk, adel en absolutisme
 - positief ideaal = individuele vrijheid op maximale wijze waarborgen: vrijheid v. denken,...
 - vrijheid is een recht: mag men alleen beperken door zaken noodzakelijk vr algemeen welzijn
 - grondwet waarin rechten v. burgers staan, en ze worden beschermd tegen machtsmisbruik
 - soevereiniteit ligt bij het volk → parlementaire regime: verzekert door scheiding v. machten
 - toch wordt aan een algemeen stemrecht niet gedacht
 - nadruk ligt sterk op non-interventie van de staat → zal vanzelf leiden tot bevrijding v.d. mens
 - meest radicale formulering door John Stuart Mill (1859)
 - vanaf Fr. Rev.: nadruk naar een actieve ingreep van de staat in de bevrijding → meer links
 - ook meer het humanitaire idee: mens bevrijden van ellende en onwetendheid
- Economisch Liberalisme: → valt niet noodzakelijk samen met politiek liberalisme want:
 - humanitair idee is moeilijke houdbaar bij een ideaal als laissez faire, laissez passer
 - toch werd dit als noodzakelijk complement v.d. politieke opties aanzien (< burgerij)
 - grondlegger = Adam Smith:
 - theorie ter verklaring v.h. moreel gevoel → basis ligt in de sympathie (meevoelen met daden v. anderen & hun reacties op de onze) = moeilijk in overeenstemming te brengen met de economische theorie
 - grondslag v. economische groei = de arbeidsverdeling die specialisatie en verbetering v. technieken mogelijk maakt en dus ook verhoogde productiviteit → productieoverschot leidt tot kapitaal, wat een nog snellere vooruitgang bevordert (als gevolg van aangeboren menselijke neiging om eigen belang na te streven)
 - gemeenschappelijk welzijn = best gediend door mensen die eigen belang als primair doeleind stellen → enige morele norm die dan nog geen plaats heeft is rechtvaardigheid en die moet door de staat worden gegarandeerd
 - de onzichtbare hand in het proces zorgt ervoor dat eigenbelang van individuen in verhoogde rijkdom v.d. maatschappij resulteert → pas mogelijk als de strijd fair verloopt
 - privileges en monopolies die onderlinge competitie reduceren remmen ec. groei af!
 - gezonde economische politiek moet natuurlijke vrijheid in stand houden (non-interventie)
 - staat moet het proces mogelijk maken door rechtvaardigheid te garanderen, en voorzieningen van algemeen nut → geld ook tussen staten onderling: anti-protectionisme
 - Jeremy Bentham: poogt economisch & politiek liberalisme in overeenstemming te brengen
 - tracht beiden een filosofische onderbouw te geven → Bentham's Utilitarisme
 - ideaal = grootste geluk voor het grootste aantal → vrije markt komt grote massa ten goede
 - probleem v.d. democratie: incoherentie tussen opvattingen over soevereiniteit v.h. volk en de politieke structuren waar ze voor stonden waarbij de meerderheid v.h. volk geen inspraak had
 - volgens Bentham heeft 't democratisch meerderheidsprincipe de beste regering tot gevolg
 - John Stuart Mill ziet dat er gevaar bij komt kijken: massa's kunnen hun macht gebruiken om de vrijheid v.h. individu te beperken → toestand van algemene mediocriteit
 - ware democratie steunt op 'verlicht electoraat' : alleen de goed-opgevoeden stemmen
 - progressieve uitbreiding van stemrecht door volksopvoeding
- uiteindelijk meer pragmatische houdingen en grotere aanvaarding van staatsinterventie
 - democratische aspect v.h. pol. liberalisme werd in de 20ste eeuw nagenoeg gerealiseerd
 - na bedreiging v.h. democratiebeginsel door het fascisme en dictatuur
 - typische trekjes v.h. econ. liberalisme werden opgegeven → aangetast door crises na WO I
 - crises werden verweten aan de economie van staatsinterventie (Keynes)
 - men wou terugkeren naar laissez faire laissez passer → anarcho-kapitalisten/neo-liberalen
 - ecologische problemen in 3de wereld tonen aan dat aanpassing v.h. systeem nodig is

7.2 Conservatisme:

- ontstaan als ideologie met als hoofddoel de verdediging van het Ancien Régime + protest tegen de Revolutie en elke drastische hervormingen van maatschappelijke structuren
 - theoretische grondlegger was Edmond Burke (*reflections of the french revolution 1791*)
 - revolutionairen hebben een te groot vertrouwen in de rationele mogelijkheden v.d. mens
 - duidt op het driftaspect v.d. mens als passioneel wezen → men kan zich niet beheersen
 - irrat. impulsen kunnen alleen door autoritaire regering & instituties (Kerk) worden ingedijkt

- als deze instituties worden aangetast moet men geen vooruitgang of terugval verwachten
- de maatschappij is wel vatbaar voor verbetering maar alleen in langzaam, continu proces
- grote stappen op korte termijn = slecht, kleine verbeteringen worden op lange termijn goed
- Burke slaagt erin rationele fundering te geven aan wie de vernieuwing niet kan aanvaarden
- Joseph de Maistre en Louis de Bonald : traditionalisten → revolutie = aantasting van de maatschappijordening die door God is ingericht om de stabiliteit te verzekeren
 - willen beletten dat er onverantwoorde sprongen worden gemaakt in de evolutie
 - ze willen terugkeren naar het katholiek regime van voor de revolutie en het A.R.
 - reactie tegen elke vorm van vernieuwing → reactionair = extreme vorm conservatisme
- laat-conservatisme: Karl Popper → formeel gezien analoog aan Burke, inhoud kan verschillen
 - zodra liberale principes zijn doorgedrongen in de maatschappijstructuur zal men eraan vasthouden en zal men zich verzetten tegen wijzigingen (zoals die v. sociaal-revolutionairen)
 - van mening dat plotse wijzigingen een achteruitgang/verval tot wanorde tot gevolg hebben

7.3 Socialisme:

- 1840: men begint te verwijzen naar theorieën van Saint Simon, Fourier en Owen
 - i.p.v. het bestaande economische stelsel stellen ze vormen van samenleving en productie voor die een beroep doen op samenwerking i.p.v. competitie (↔ individualisme)
- als ideologie: overtuigingen en opties over maatschappijstructurering lopen sterk uiteen!
 - communisme, anarchisme, syndicalisme, mutualisme, reformisme, ... → gemeensch. Basis
 - oorsprong in de humanitaire idealen van gelijkheid en recht op geluk in het liberalisme
 - i.p.v. vrijheid staat hier rechtvaardigheid centraal
 - geloven in mogelijkheid om de wereld te verbeteren, maar pol. vrijheid volstond blijkbaar niet
 - kapitalistische maatschappijordening is onrechtvaardig en moreel verwerpelijk
 - nieuw systeem moet steunen op samenwerking en solidariteit onder de mensen
 - discussie bestaat over welk type van nieuwe maatschappij nodig is, en hoe die te realiseren
 - intellectuelen formuleren ideeën, arbeiders vormen de beweging (↔ burgerij bij liberalisme)
 - kwam sterk tot uiting als internationale beweging
- ontwikkeling in de Socialistische Ideologie:
 - Gracchus Babeuf (eerste socialist): elk mens heeft recht op een gelijk aandeel in bezit
 - Marx maakt onderscheid tussen utopische socialist (voorgangers) & wetensch. socialisten
 - typisch socialisme van Owen, Fourier en Proudhon (~utopisch): stellen de socialistische maatschappij voor als een verzameling kleine gemeenschappen waarin volledige samenwerking bestaat op gebied v. landbouw en industrie, & waar winst gelijk wordt verdeeld
 - coöperatie en interactie tussen deze 'communes' is mogelijk → minimumrol voor autoriteit
 - socialisme van Saint-Simon (~wetenschappelijk): als men vooruitgang wil moet men de maatschappij plannen op wetensch. en technologische inzichten → centralisatie
 - alles moet beheerd worden door mensen met kennis van wetenschap en zaken (≠ politici)
 - meer technocratisch dan democratisch, maar centraal doel is nog altijd verbetering v.h. lot
 - Marxisme: nadruk op belang van maatschappijanalyse en een toekomstvisie gebaseerd op historisch materialisme → huidige maatschappij = moreel onaanvaardbaar, maar ook gedoemd te verdwijnen door historische wetmatigheden
 - terughoudendheid over beschrijving v.d. toekomst: proletariaat zal zelf wel de weg vinden
 - grote invloed op later socialisme door zijn klassenstrijd → communisme ~ soc. v. Fourier
 - socialisme is meer de visie van Saint-Simon
 - communistische maatschappij kan slechts via een socialistische gerealiseerd worden
 - is ook sterk internationaal getint! → wereldwijde revolutie van het proletariaat
 - eerst invloed van Proudhon in Fr., Lasalle in Duitsl., Owen in Engeland
 - door Marxisme overal communistische partijen in Europa → vormden samen 2de International
 - socialisten werden verkozen & zetelden zelf in de regering → opportunisme! → reformisme
 - Bernstein: Marx moest z'n doctrine herzien want sommige voorspellingen kwamen niet uit + beklemtoond de morele, niet-economische factoren in de sociale ontwikkeling
 - arbeiders moeten zich uitspreken voor het realiseren van verbeteringen ipv te revolteren
 - Fabian Society (G.B.) : progressieve hervormingen, meer door nationalisatie v. industrieën en het omvormen van de staat tot een welvaartstaat → grote invloed op Labour + ~ Bernstein
 - Hendrik De Man (BE): probeert via reformisme de economische crisis op te lossen

- Russische revolutie: verdeling van Bolsjewieken (radicalen) en Mensjewieken (reformisten)
 - radicale communisten hechten enorm belang aan partijdicipline (ook internationaal)
 - reformisten laten zich steeds meer beïnvloeden door pragmatische en electorale overwegingen zodat de ideologische grondslag steeds minder duidelijk werd
- andere stimulans voor communisme was dat de reformisten niet slaagden om de oorlog tussen arbeiders uit verschillende landen te verhinderen → internationalisme mislukt in WO I

7.4 Anarchisme:

- uitgangspunt = de mens is in wezen goed en het staatsapparaat maakt de mens slechter
 - er is alleen een nood aan staatsstructuur als gevolg van de onrechtvaardigheid en ongelijkheid tussen mensen die ontstaat uit eigendoms- en klasseverschillen
 - verdwijnt dit → mens zal vanzelf verantwoordelijk omspringen met vrijheid & samenwerken
- voor het eerst positief gebruikt door Proudhon: mutualistisch anarchisme: aanvaardde een beperkte vorm van eigendomsrecht in een maatschappij zonder regering (= anarchie)
 - kleine communes
 - sterk verschil met socialisme/communisme → afkeer van de staat + nadruk op vrijheid
- Michael Bakunin: → vindt individu niet het basiselement v.d. maatschappij
 - maatschappij = opgebouwd uit groepen v. arbeiders die een eenheid vormen door collectieve verantwoordelijkheid (collectivistisch anarchisme)
 - toont belang aan van revolutionaire middelen om de staatsstructuur omver te werpen
 - mislukkingen van revoluties zullen aanleiding geven tot terrorisme → stereotiep beeld
- Peter Kropotkin → verdeling v. goederen niet volgens prestaties maar behoeften! (↔ Bakunin)
- heropleving in meirevolutie van 1968 in Parijs + provobeweging (Amsterdam) + kabouterbeweg.
 - ecologische beweging: tendens naar directe democratie + afkeer voor instellingen op macroschaal en voorkeur voor kleinschalige instellingen
 - breuk met liberalisme en socialisme → doet afstand van onvoorwaardelijk wetenschappelijk-technologisch optimisme + ongenueanceerd antropocentrisme

7.5 Nationalisme :

- ook deels liberalisme → vele volkeren willen bevrijding van vreemde overheersing
 - streven nr soevereiniteit uit het volk, kan geïnterpreteerd worden als nationale soevereiniteit
 - ook rol Romantiek (volkskarakter, teruggreep nr geschiedenis,...)
 - 2 basisprincipes: in meerder of minder mate aanwezig
 - betrekking op zelfbeschikkingsrecht v.d. volkeren, of afwijzing vreemde overheersing
 - als belangen v.h. individu of bep. groepen in een natie ondergeschikt worden a.d. totaliteit
 - wat is een Natie? :
 - Renan (Fr.): gemaakt door gemeenschappelijke geschiedenis, bewustzijn dat men samen lief & leed gedragen heeft + wil om samen dat gemeenschappelijk erfdeel in ere te houden
 - Duits (Herder, Fichte,..): bepaald door gemeenschappelijke taal en cultuur
 - is iets onontkoombaar → elk volk heeft een typisch volkskarakter (Volksgeist)
- oorzaken van Nationalisme:
 - er moeten 1 of meer gemeenschappelijke kenmerken zijn (taal, godsd,...)
 - deze gevoelens v. gemeenschappelijkheid moeten aangewakkerd worden door besef dat men dezelfde drijfveren heeft (zelfde vijand, ec. belang,..)
 - besef dat men samen onrecht aangedaan wordt (vooral actieve/strijdende vormen v. nationalisme) → kolonialisme of zionisme
- zelfbeschikkingsrecht komt goed overeen met liberalisme, maar het principe van solidariteit ging goed samen met socialisme → ideologieën gaan samen (Mazini, marxistisch zionisme,..)
- Nationalisme wordt vaak onderschat of negatief gekwalificeerd
 - gevolg van extremen waartoe het geleidt heeft: fascisme, nazisme
- was sinds de 18de eeuw een uiterst sterke drijfveer in oorlogen en vrijheidsbewegingen
- extreme vormen vooral bij nationalisme waar er :
 - negatie v.d. waarde v.h. individu is (we leven voor de staat)
 - een irrationele opvatting over eigen volkskarakter (ras) bestaat
 - een conservatieve houding t.o.v. de maatschappijstructuur bestaat
 - angstreflex t.o.v. de confrontatie met andere culturen (immigranten) is

Hoofdstuk 8: wetenschap en wetenschapsfilosofie in de 19de eeuw

8.1 wetenschap:

- het hedendaagse denken vindt o.a. zijn oorsprong in de wetenschapsexplosie v.d. 19^e eeuw
 - niet alleen uitbreiding en vernieuwing van wetenschap, maar tegelijk een breed socio-cultureel proces: brede lagen v.d. bevolking heeft deel aan vernieuwingen door de techniek
 - deze invloed is in 2 facetten te onderscheiden:
 - onomkeerbare resultaten v.d. wetenschap die de wereldbeschouwing definitief zullen bepalen
 - sommige ontwikkelingen hebben tot crisissen of problemen geleid → liggen nog meer dan het vorige aspect aan de basis v.d. filosofische problematiek v.d. 1ste helft 20ste eeuw
 - problematiek eerst meer van kentheoretische aard, later minder
 - vragen ontstaan niet meer alleen uit de reflectie op de wetenschap, maar ook uit onrust over resultaten ervan (met betrekking tot het leefmilieu → kernrampen, genetica..)
 - moderne wijsbegeerte wil op een aanvaardbare manier tot synthese komen v. kentheoretische en ideologische inzichten
- de kloof tussen wetenschapsmensen en filosofen wordt kleiner, net zoals die tussen deze beide en de ideologieën(↔ tendensen in vorige eeuw)
 - wiskunde neemt hoge vlucht in 19de eeuw + blijkt machtig middel te zijn om de wetten v.d. natuur te beschrijven en voorspellingen mogelijk te maken → planeten ontdekken
- a) 1829: Lobatchevski: meetkunde waarbij door een punt buiten een rechte een oneindig aantal evenwijdigen konden worden getrokken ↔ 1867: Riemann: meetkunde zonder evenwijdigen
 - volgens Kant was de Euklidische meetkunde zeker, als analyse v. onze a priori-vorm i.v.m. ruimte → niet empirisch gegeven, maar noodzakelijk vr kennis v.d. empirische wereld
 - blijkt nu dat een even rijke meetkunde op basis v.e. ander postulaat mogelijk is
 - welke is de goeie meetkunde? Wat kunnen de a priori vormen van Kant nu ng betekenen?
 - meetkunde werd beschouwd als analyse v.d. ruimte, alles wat niet met die intuïtie strookte (en als onwaar werd beschouwd) moest dus tot contradictie leiden
 - sommigen dachten dat men ware meetkunde kon achterhalen door de fysische ruimte te onderzoeken → hoe dit best te beschrijven bleek naderhand een fysisch probleem
 - later inzicht dat de axiomatische methode en de consistentie ervan de essentiële criteria zijn om wiskundige systemen te beoordelen → wat is die methode? welke eisen ervoor?
 - dit worden de voornaamste onderzoeken in de logica & het grondslagenonderzoek (school v. Hilbert: metamathematica)
- b) 19de eeuw: infinitesimaalanalyse (differentiaal- & integraalberekening) bleek onvoldoende duidelijk geformuleerd → men liet zich leiden door intuïtie en kwam tot onjuiste stellingen
 - vooral problemen i.v.m. begrippen zoals oneindig en continuïteit
 - was sinds ontstaan in grote mate geleid door meetkundige intuïtie → bleek onbetrouwbaar en men wou de analyse bouwen op de rekenkunde (Cauchy, Weierstrass, Dedekind)
 - men moest beroep doen op oneindige verzamelingen getallen → 2 reeksen vragen:
 - vragen betreffende nauwkeurige definitie vh. getalbegrip (klaarheid in theorie vd. nat. get.) → Frege & Russell
 - vragen i.v.m. eigenschappen van oneindige verzamelingen (bij alle verzamelingen gelijk?) → Cantor, en gedeeltelijk Dedekind → in de verzamelingenleer (die dus het logisch resultaat is v.e. tendens tot unificatie & betere formulering v.d. infinitesimaalanalyse → ook de formulering v.d. verzamelingenleer bleek niet exact genoeg → paradoxen
- c) uitbreiding v. natuurwetenschappen in de diepte (betere uitwerking) + in de breedte door ontwikkeling v. nieuwe wetenschap zoals biologie, geologie, ingenieurswet., geneeskunde
 - 3tal ontwikkelingen in de natuurkunde met grote invloed:
 - mechanistisch determinisme: visie op de totale werkelijkheid n.a.v. succes newtoniaans wereldbeeld → Demon v. Laplace: een verstand dat in staat is alle natuurkrachten te omvatten + de toestand v. elk natuurlijk wezen op een bep. moment + dat groot genoeg is om al die gegevens aan analyse te onderwerpen, kan 1 formule opstellen die elke beweging omvat. Door dit verstand is alles zeker, zowel verleden als toekomst liggen open → alles wat op een bep. moment gebeurt wordt bepaald op het voorafgaande moment → feit dat we weinig voorspellingen kunnen maken is door onwetendheid over wetten of over voorafgaande toestanden

- principe v. behoud van energie: energie = meetbare grootheid die zich onder vele vormen kan voordoen maar die binnen een afgesloten ruimte steeds over groot blijft → Joule
→ sterke bevestiging van het materialistisch monisme: bij menselijke activiteiten moet de energie ergens vandaan komen: <andere energievormen → probleem: als de activiteit haar oorsprong in een onstoffelijke ziel vindt, komt er energie extra bij (=in strijd)
- ontdekkingen op gebied v. elektriciteit, magnetisme en de relatie ertussen:
→ Galvani: spierbeweging door elektrische contacten → energie wordt grondslag voor neurologisch en psychologisch onderzoek
→ eerste vondst is van Oersted → Ampère, Faraday
→ theorie van Maxwell (1865): i.v.m. elektromagnetische fenomenen → elektrotechniek
- in deze nieuwe ontwikkelingen lag ook de kern voor omwenteling in natuurkundig denken
→ mislukken van experimenten i.v.m. leer v. Maxwell inbouwen in de leer v. Newton
→ Einsteins Relativiteitstheorie → grote invloed op fysica, kennisleer, wereldbeschouwing
→ 1925: kwantummechanica (Planck) → mechanistisch determinisme blijkt onhoudbaar
→ laatste 2 maken een einde aan de mogelijkheid v.d. mens om de wereld te begrijpen op grond v. modellen die aan onze zintuiglijke wereld ontleend zijn
→ basiswetten gaan niet samen met onze spontane intuïtie
→ Darwins evolutietheorie maakt grote ophef → 2de relativering na copernicaanse revolut.
→ mens is maar een product v.e. proces van toevalsmatige veranderingen
→ termen als struggle for life, survival of the fittest + enorme kritiek v.d. Kerk
→ geneeskunde: zowel theoretisch belang als medisch inzicht in bevolkingsexplosie
→ men begint progressief onhygiënische toestanden in te dijken
→ vaccinaties (tegen pokken door Jenner)
→ inzicht in kiemkarakter v. vele ziekten (Pasteur) + veralgemening vaccinatieprocédé
→ methodologische fundering van geestes- en gedragswetenschappen
→ cultuurwet.: studie v.d. werkelijkheid die door de mens geschapen/omgevormd wordt
→ studie van de maatschappij doorheen het verleden (gesch., archeologie), artistieke producten v.d. mens (kunstgesch.), literaire producten (filologie), talen en hun geschiedenis (taalkunde, linguïstiek)
→ strenge methodologische eisen! zekerheidskarakter en wetenschapskarakter ↑
→ hier zijn kunstmatige experimenten niet mogelijk → opvatting dat hier een andere wetenschappelijke methode wordt gebruikt → probleem: 2 verschillende werkwijzen om tot betrouwbare kennis te komen?
→ menswetenschappen (sociale-, gedragswetenschappen): economie, sociologie, culturele antropologie, psychologie,..
→ methodologische probs: sommigen rekenen ze tot natuurwet., anderen cultuurwet.

8.2 positivisme:

- positivisme = alle problemen die de mens kan stellen zijn enkel op te lossen met methodes v.d. positieve wetenschappen (door beroep te doen op ervaringsgegevens die aan de vereiste controles onderworpen zijn) → als het niet lukt met deze methodes bestaat er geen oplossing
→ verwerping van metafysica, speculatieve filosofie en theologie
→ John Stuart Mill, Ernst Mach, C.S. Peirce (Pragmatisme)
- positivisme v. Auguste Comte: (*cours de philosophie positive*) → alle kennis moet wetensch worden
a) theorie over 3 stadia in de geschiedenis v.d. mensheid: theologisch, metafysische, positieve
 - theologisch stadium: de mens probeert problemen op te lossen door te geloven aan de werking v. bovennatuurlijke krachten: fetisjistische fase (geloof in natuurkrachten magische voorwerpen, geesten), polytheïstische fase (personificatie v. krachten en geloof in ingreep van goden), monotheïstische fase (1 almachtige God)
 - metafysische stadium: verschijnselen verklaren d.m.v. abstracte principes (substantie, vorm,...) → persoonlijk karakter v.h. Absolute wordt weggenomen
 - positieve stadium: alles proberen verklaren d.m.v. wetenschap → Comte gelooft dat deze methode op alles toepasbaar is, hier worden theologie en metafysica dus zinledig
→ lijkt hegeliaans, de kern lag reeds bij Turgot (1715)
→ het is een concretisering v.h. vooruitgangsgeloof v.d. verlichting

- b) classificatie v.d. wetenschappen → rangschikt de fundamentele wetenschappen volgens dalende algemeenheid en stijgende complexiteit: wiskunde, astronomie, fysica, scheikunde, biologie, sociologie (sociale fysica) → deze zijn elk gebaseerd op de voorgaande en voegen elementen toe → positief stadium kan pas bereikt worden als de voorafgaande dit doen
- c) sociologie (laatste positieve wetenschap) : ontstaat in de tijd van Comte
 - studie van de mens, niet als individu, maar v.d. mensheid als collectief organisme
 - studie v.d. organisatie v.d. maatschappij + ontwikkeling v.h. menselijk denken
 - met sociologie als afsluiter vormen de wetenschappen een afgesloten geheel
 - doel ≠ theoretische aard, maar Comte hoopt zo de maatschappelijke orde te herstellen
 - neemt aantal ideeën Saint-Simon over maar elimineert al wat socialistisch is
 - meer conservatief + veel overeenkomsten met Hegel
- d) Comte werkt zijn systeem uit tot een soort godsdienst v.d. mensheid → niet enkel theoretisch (~ Feuerbach), ook concrete organisatie geïnspireerd door de hiërarchie v.d. Katholieke Kerk → Comte als 'opperpriester' → groot verschil tussen verschillende soorten positivisme!

8.3 relativisme: → ontstaat t.g.v. de opkomst v. mens- en cultuurwetenschappen

• 2 terreinen:

- cognitief (kennis-)vlak: geen zekere kennis mogelijk! → gedrag wordt door allerlei factoren bepaald, en omdat onze kenactiviteiten ook tot dit geconditioneerd bedrag behoren kan men niet vanuit een 'absoluut' ongedetermineerd standpunt kennis verweven
- ethisch (morele) vlak: er bestaan geen absolute morele normen → normensysteem wordt bepaald door opvoeding, cultuur, fysiologische behoeften → grote diversiteit hierin tussen verschillende mensen, dus een algemeen criterium vr absolute normen bestaat niet

• verschillende vormen van relativisme: (ook beïnvloed door Hegel)

- historisch relativisme: kennis/moraal hangen af van het tijdperk waartoe men behoort → historicisme: ook algemene opvatting dat de menselijke maatschappij noodzakelijk als historisch proces moet worden beschreven, en niet voor statische analyse vatbaar is → relativisme is een specifieke consequentie v.d. algemeen historische inzichten
- cultureel relativisme: algemener: denkwijzen/normen hangen af van de cultuur → grote invloed bij verspreiding opvattingen over seksualiteit: ook al hebben andere culturen andere normen, ze functioneren toch goed (culturele antropologie)
- sociologisch relativisme: opvattingen worden bepaald door sociale groep/klasse waartoe het individu behoort
 - sociologisme vooral op cognitief vlak: wetensch. discipline v.d. kennissociologie (20^{ste}e)
 - historisch materialisme v. Marx, later uitgewerkt door Georg Lukacz, nog later door Lucien Goldmann (onderzoekt sociologische determinanten v.d. literatuur)
 - Durkheim, Mannheim → waarde v.h. individu bij ontstaan v. kennis wordt gereduceerd
 - alleen de maatschappij levert een test voor de geldigheid v. overtuigingen
 - waarheid is een maatschappelijke conventie aangezien verschillende maatschappijstructuren even goed kunnen functioneren
 - Max Weber, Max Scheler: waardeschalen worden vooral door de maatschappij bepaald de keuze v.h. object v. onderzoek is relatief, toch kan het onderzoek objectief verlopen
 - relativisme duikt ook op in de meer recente sociologie v.d. wetenschappen
- psychologisme of psychologisch relativisme: ontstaan in poging om op empirisch wetenschappelijke wijze de determinanten v.h. menselijk denken te zoeken (= poging filosofie door wetenschap te vervangen! ~ historicisme, sociologisme)
 - J.F. Fries, F.E. Beneke: anti-geheliëans + enige middel tot ernstig filosofisch onderzoek is psychologische introspectie → door kennis op te bouwen volgens 'empirisch' vaststelbare wetten v.h. psychisme, komt men automatisch tot relativisme, aangezien een psychisme met andere wetmatigheden op een andere manier zou denken
 - absoluut standpunt = onmogelijk: onderzoeker is zelf door eigen psychische structuur bepaald (↔ Kant en zijn transcendentiaal uitgangspunt (dat absolute zekerheid brengt omdat het als noodzakelijke voorwaarde voor elke vorm v. denken wordt beschouwd)
 - 19de eeuw: vooral op vlak v wiskunde en logica → J. S. Mill denkt dat psychologische introspectie de grondslag v. wiskundige/logische axioma's is → wiskunde/logica zijn een spel v. onze geest, wiskundige entiteiten hebben geen objectief bestaan

→ grote betekenis v.h. psychologisme (& het algemeen relativisme) = 2 voorname wijsgerige stromingen uit de 20ste eeuw ontstaan om een adequaat antwoord op het psychologisme te geven: het logisch empirisme en de fenomenologie

8.4 overgangsfilosofen: → niet kennen

8.5 vitalisme, Bergson, Driesch:

8.5.1 Henri Bergson (1859-1941):

- opponent van het positivisme + vitalist: basisoptie dat je het leven niet kan verklaren op grond van fysische en chemische wetmatigheden
- vertrok vanuit de biologie → kon mechanisch karakter v.d. evolutietheorie niet aanvaarden
 - i.p.v. onderscheid tussen materie en geest, onderscheid tussen dode en levende materie (= dualisme van andere aard)
 - dode materie = wat de natuurwetenschappen bestuderen: is statisch, en als er beweging is, is het een continue reversibele beweging die voorspeld kan worden
 - deze beweging gebeurt in de fysische tijd (op uurwerken)
 - in de materie heerst een mechanisme en determinisme: alles ligt vast, heeft noodzakelijke oorzaken en gevolgen, er is geen vrijheid
 - levende materie → hele reeks fenomenen die de natuurwetensch. methode niet kan vatten
 - er is een élan vital: niet-deterministische, spontane, vrije beweging veroorzakende, niet voorspelbare scheppingsdrang → kan je niet meten in fysische tijd (la durée heerst)
 - in de evolutie vindt hij een lijn die gaat naar hogere complexiteit : betere beheersing v.d. omgeving en rijkere creativiteit, die tot toppunt komt in de mens
- onderscheid ook 2 wijzen van denken: het intellect (deterministisch aspect v.d. natuur) en de intuïtie (die in staat is het élan vital te achterhalen)
- onderscheid tussen de wetenschappen (voorwerp v.h. intellect), & een nieuwe soort metafysica voor de intuïtie

8.5.2 Hans Driesch (1867-1941):

- ook een vitalist: zegt dat er levende wezens bestaan die zekere emergente eigenschappen bezitten, waardoor ze radicaal van gewone fysische objecten verschillen

8.5.3 opmerkingen:

- begrippen intellect en intuïtie bij Bergson werden nooit precies gedefinieerd → hij is fout als hij denkt dat eigenschappen v. kennis bepaald worden vanuit het voorwerp v. die kennis
 - elke betrouwbare kennis moet controleerbaar en mededeelbaar zijn
 - intuïtie kan alleen een hypothese opstellen die later geverifieerd moet worden
 - intuïtie kan dus nooit een autonome vorm van betrouwbare kennis zijn
- het dualisme van Bergson zondigt tegen het principe v. Okhams Scheermes
 - men moet hier meer entiteiten/begrippen invoeren dan noodzakelijk is → Darwin's natuurlijke selectie is geen reden om 'n supplementair verklaringprincipe (élan vital) toe te voegen
- vitalisme is definitief achterhaald sinds de ontdekking van de structuur v. DNA (Watson & Crick)
 - strikt chemische verklaring voor de werking v.d. code van de gene werd gevormd
- Teilhard De Chardin: geen vitalisme omdat hij het dualisme van Bergson niet gebruikt
 - zwakheid ligt hier ook bij punt 2 → hij introduceert het principe van La force radiale om de evolutie van de werkelijkheid naar hogere complexiteit te verklaren
 - overbodig, want de gewone natuurwetten hadden konden dit reeds voldoende verklaren

8.6 wetenschap en ethica: Friedrich Nietzsche (1844-1900):

- 1ste die tot het volle bewustzijn v.d. wereldbeschouwelijke implicatie v.d. wetenschappelijke ontdekkingen v.d. 19de eeuw is gekomen + er drastische conclusies uit trok
 - had zowel oog voor filosofisch-historische inzichten als voor natuurwetenschappen

8.6.4 afbraak:

- eerste belangrijke gegeven v.d. materialistische zienswijze (karakteristiek voor natuurwetenschappelijke benadering) = einde van het godsgeloof
 - ook de zelfverheerlijking v.d. mens, die zich evenbeeld v. God voelt en aldus verheven boven andere schepselen + zich einddoel v.d. schepping ervaart, komt te vervallen
 - de wereld, de mens, heeft geen zin/doel meer. Er is alleen een toevallig gebeuren
- deze gevolgtrekking wordt nog geaccentueerd door de 2 grote natuurwetenschappenrevoluties
 - Copernicus rukt de mens weg uit het centrum van het heelal
 - Darwin reduceert de mens tot diersoort die er evengoed niet had kunnen zijn
 - ook niet-godsdienstige pogingen die de mens als een hoger wezen willen voorstellen moeten erkennen dat in de totaliteit v.d. werkelijkheid de mens 'n accidenteel/kortstondig fenomeen is
 - Nietzsche veegt de mythologie v.d. doelgerichte evolutie naar hogere vormen van tafel
 - noch in God/wetten v.d. kosmos zit enige grond voor waarden/normen, doel, zin...
- Nietzsche schakelt ook de mogelijkheid uit dat de mens in zichzelf een hoger principe zou vinden dat hem bijzondere waardigheid zou garanderen → eliminatie v. dualisme geest/lichaam
- Nietzsche wil dat de mensen de volle consequentie v. wetenschappelijke feiten inzien
 - er is geen God, de mens is geen geprivilegeerd wezen en niet anders dan een lichaam
 - er zijn geen heteronome normen/waarden, ook geen autonome plichten of verantwoordelijkheden, geen hoop voor de mensheid en geen hiernamaals
 - typisch nihilisme van Nietzsche (~Stirner)
 - mens heeft niets dan z'n lijf en de aarde, en moet daar dan ook trouw aan blijven
 - godsdiensten zijn sublimaties voor de onmacht van wie dit leven niet aankan + de ethiek is een uiting v.h. ressentiment van de zwakken/laffen → uit afgunst beeldt men zich in dat men de sterkeren later zal overtreffen als men hier zijn zwakheid ten volle beleeft
- het positivistisch aandoend vertrouwen van Nietzsche in de resultaten v.d. wetenschappen slaat uiteindelijk om in een vorm van relativisme → aangezien de mens zichzelf in stand poogt te houden, zijn ook kenacten slechts een middel hiervoor → mens vormt zich een beeld v.d. wereld in functie van deze strijd om zelfbehoud → geen garantie dat dit echt de werkelijkheid uitdrukt

8.6.2 de positieve bijdrage:

- neemt niet aan dat de mens voor zichzelf & volgens zelfbepaalde waarden kan leven (↔ Stirner)
 - baseert zijn inzichten op een mensvisie, antropologie, die de zwakheid + de fundamentele moeilijkheid v.d. mens om met zichzelf in het reine te komen als gegeven neemt
 - het leven is een lijden, maar toch is gelatenheid & afstand doen van begeerte geen oplossing
- objectief gezien is er geen criterium om de mens boven dieren te stellen
 - toch is de mens een speciaal soort dier met enkele karakteristieke eigenschappen:
 - dieren passen zich aan a.d. omgeving, hebben instinct waardoor bepaald gedrag vastligt
 - de mens heeft deze aangepastheid niet → probleem van de mens is dat hij alle richtingen uit kan, hij is een op de toekomst gericht dier
- essentiële wending bij Nietzsche = hij ervaart deze mogelijkheid als een uitdaging
 - centrale drijfveer wordt de wil tot zelfbevestiging → dit wordt een opgave voor de mens
 - alleen door macht kan hij zich tot een nieuw hoger wezen herscheppen
 - dat hoger wezen is de Uebermensch: dit is niet bereikbaar, is geen eindstadium v.d. evolutie, maar een opgave die men zich stelt → het is de mens die het leven aanvaard zoals het is
- dat hij na de afbraak een middel vindt om het leven toch een positieve betekenis te geven is te danken aan de cultuurwetenschappelijk pool v. zijn persoonlijkheid → affiniteit met kunst

8.6.3 invloed:

- enorm grote invloed op 20ste eeuwse filosofen + literaturen
- belangrijkste thema's: dood van God, nihilisme, uebermensch, 2 types moraal (heren & slaven)
- werken: Der Wille zur Macht, Der Antichrist, Genealogie der Moral, Also sprach Zarathustra,

Hoofdstuk 9: hoofdstromingen van de filosofie in de 20ste eeuw

9.1 het logisch empirisme: (of neopositivisme of logisch positivisme)

- deze vorm v. filosofie, die een verdiepte voortzetting is v.h. positivisme, ontstond n.a.v.:
 - nieuwe visies in logica en wiskunde
 - vooruitgang in de methodologie v.d. wetenschappen
 - problemen gesteld door het ontstaan v.d. menswetenschappen + de reactie hierop (positivisme, anti-positivisme, relativisme)

9.1.1 inleiding:

- enkele kenmerken die weinig in de geschiedenis v.d. wijsbegeerte voorkomen:
 - geen filosofie v.h. individu, maar een gezamenlijke opvattingen van een grote groep wijsgeren en wetenschappers die gezamenlijk een wijsgerig ideaal willen uitbouwen
 - snelle ontwikkeling en voortdurend herhaalde poging om de oorspronkelijke denkbeelden te verhelderen en aan kritiek te onderwerpen
- ontstond uit Wiener Kreis (discussiegroep Moritz Schlick): Carnap/Neurath/Feigl/Hahn/Gödel
- 1929: Wissenschaftliche Weltauffassung der Wiener Kreis → verspreiding in buitenland
- door de opkomst van de Nazi's vielen de groepen uiteen → velen weken uit naar V.S.
- waarom werden ze neo-positivist? → beseffen dat de filosofie in de gesch. vele filosofische stelsels heeft getoond, maar met een uiterst geringe relevantie als het op reële kennis aankomt
- zijn ook onder indruk v.d. betrouwbaarheid van de wetenschappen en hun vooruitgang
- positivisten willen tot het uiterste lessen trekken uit de wetenschap → er moet 1 duidelijk omschrijfbare wetenschappelijke methode zijn die in alle kennisgebieden moet worden toegepast
- in de 19de eeuw was het niet gelukt deze methode te ontdekken door onvoldoende gegevens
- nu wel mogelijk omdat er genoeg gegevens waren voor analyse v.h. wetenschappelijk denken
- betrouwbare menselijke kennis is mogelijk + begrippenarsenaal v.d. logica laat toe om deze wetenschappelijke methode op een nauwkeurige wijze te analyseren (= doel W.K.)

9.1.2 voornaamste invloeden: → behoren zelf niet tot logisch empirisme

- Gotlob Frege (1848-1925): begreep dat je taal (o.a. die v.d. wiskunde) als een autonoom systeem kan bestuderen, zonder steeds rekening te moeten houden met de rol v.h. subject bij het taalgebruik → exacte studie op dit terrein kan gebruik maken v. geformaliseerde logica
- grondslagen v.d. rekenkunde kunnen gelegd worden door slechts enkele logische begrippen
- logica en wiskunde verschaffen vormen voor begrippen, oordelen & bewijsvoering in de empirische wetenschappen
- grote invloed op Russel, Wittgenstein en Carnap
- Bertrand Russel: om de logische paradoxen op te lossen voert hij de typentheorie in:
 - typentheorie: legt beperkingen op aan de mogelijkheid om proposities te vormen
 - proposities die hier niet aan deze voorwaarden voldoen zijn zinledig
 - als men geen zinledige proposities schrijft, kan men paradoxen vermijden
 - dichotomie van waar of vals wordt trichotomie: waar, vals of zinledig
- verdeling in atomaire oordelen (bestaan uit 1 of meer namen v. individuele objecten + een eigenschap die eraan wordt toegeschreven) & moleculaire oordelen (zinnen gevormd met atomaire zinnen → d.m.v. quantoren kan men generaliserende oordelen construeren)
- Principia Mathematica (samen met Whitehead) → poging om de meest complexe mathematische begrippen, tot eenvoudige, logische begrippen te herleiden
- nieuwe vorm v.h. principe v. economie: als men geconfronteerd wordt met nieuwe complexe begrippen, moet men niet denken dat het totaal nieuw is, maar moet men aantonen dat het herleidbaar is tot gegevens die we reeds kennen
- vormt de basis van elke wetenschap: verklaren is altijd herleiden tot het reeds bekende
- op bep. niveaus (biologie/psychologie) is men echter veel geremder om dit te doen

- Ludwig Wittgenstein (1889-1951): trok uit de Principia Mathematica enkele drastische kennistheoretische conclusies → Tractatus Logico-Philosophicus (1922)
 - alle oordelen zijn opgebouwd uit atomaire oordelen. Iedere propositie is een 'waarheidsfunctie' v. elementaire proposities → er zijn samengestelde oordelen die altijd waar zijn, wat de waarheidswaarde v.d. delen ook zijn (= logische waarheden of tautologieën)
 - hun negaties zijn de contradicties
 - beiden zeggen ons niets over de wereld en hun waarheidswaarde staat a priori vast
 - ze hebben geen eigenlijke zin, ze hebben geen empirische betekenis
 - er zijn ook waarheidsfuncties waarvan de waarde wel afhangt v. hun samenstellende delen
 - dit zijn oordelen mét betekenis, ze zeggen iets over de wereld → een zin heeft pas betekenis als hij waar of vals kan zijn, en die betekenis hangt af v.d. omstandigheden
 - de verzameling v. alle ware zinnen is de natuurwetenschap
 - waarheid v. elke wetenschappelijke propositie kan je onderzoeken door na te gaan of de atomaire proposities ervan al dan niet waar zijn
 - een zin is een aaneenschakeling van namen die verwijzen naar werkelijke dingen
 - in werkelijkheid zijn deze dingen ook aaneengeschakeld → een atomaire zin is een afbeelding v.e. toestand
 - zo'n zin is waar als hij een afbeelding is van een Sachverhalt → een feit bestaat in het zich voordoen van 1 of meer Sachverhalte → de wereld is de verzameling v.d. feiten
 - uit dit eenvoudig beeld v.d. werkelijkheid volgt een reeks conclusies:
 - 2 soorten oordelen: deze waarbij men zelf uit de structuren kan opmaken of ze waar zijn (tautologieën/analytische zinnen), en deze waarbij dat niet zo is (synthetische zinnen)
 - het onderzoeken v.d. betekenis/waarheid v. oordelen berust in laatste instantie op een tonen, een wijzen: de betekenis v. namen in een atomaire zin of het voordoen van een sachverhalt kan slechts getoond worden
 - Scheinsatz: combinatie v. namen die niet naar een ding verwijzen (=onzinnige uitdrukking)
 - aangezien alle Sachverhalte in een zin kunnen worden uitgedrukt van zodra we namen voor dingen hebben vastgesteld, kan alles wat gedacht kan worden (toestand) klaar gezegd worden → doel filosofie is niet zinnen uitspreken, maar hun betekenis verhelderen
 - de relatie tussen zinnen en toestanden kan niet gezegd, maar alleen getoond worden → in de traditionele metafysica's poogde men dit wel te doen, ze vertellen dus onzin
 - de wereld is dat waarover men klaar kan spreken → waar men niet over kan spreken behoort niet tot de feitelijke, kenbare wereld
 - hij merkt op dat het werk zelf onzinnig is ("*waar je niet over kan spreken, moet je zwijgen*")
 - zijn invloed beruiste vooral op het verband tussen wijsbegeerte en analyse v.d. taal
 - versterkt het inzicht dat de formele logica 'n wetenschappelijke wijsbegeerte mogelijk maakt
 - voor het eerst de radicale thesis dat metafysica zinledig is (leidmotief v.d. W.K.)
 - wetenschap bestudeert atomaire feiten, wijsbegeerte bevordert verheldering v. betekenis
 - opvatting van 2 oordelen + tautologieën zeggen niets over de wereld = *Dogma of empiricism*
 - verschillen in opvatting tussen de Wiener Kreis en Wittgenstein:
 - verzet tegen Wittgensteins thesis dat men niet over de relatie taal-wereld kan spreken
 - andere verschillen zijn te wijten aan verkeerde interpretatie
 - Wittgenstein stelde geen algemeen betekenis criterium op voor het onderscheid tussen zinledige en betekenisvolle zinnen → men moet voor elke zin nagaan of de spreker kan tonen naar welke dingen de namen verwijzen → kan hij het tonen dan is het ok, zoniet dan heeft hij niks gezegd
 - later zal Wittgenstein zijn opvattingen herzien → Wittgenstein 1 vs Wittgenstein 2
 - geeft aanleiding tot ontstaan van een belangrijke taal filosofische stroming in de 20ste eeuw